

CIGÁNYFÚRÓ

KISEBREGSZELLEMI MŰVÉSZETI ÉS KÖZÉRTETI FOLYÓIRAT

Ady Endre

JEGYZETEK A NAPRÓL

2

A boldog négerek

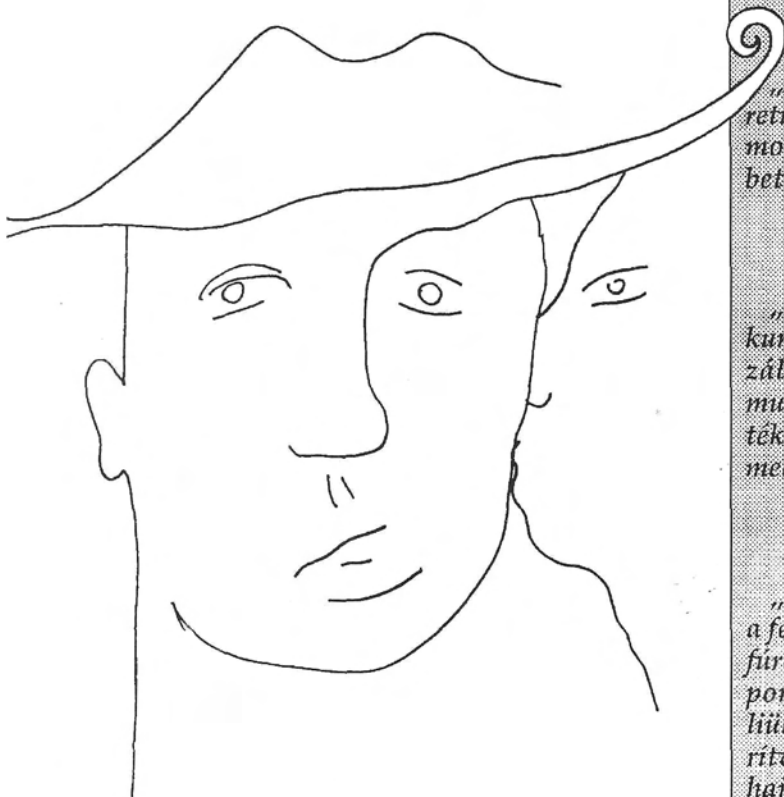
Amerikában nagy riadalmat okoz egy statisztika. A négerekről szól, kik immár többen vannak Amerikában, mint magyarok Magyarországon. Bámulatos eredményekkel tör előre a civilizáció útján a négerség. Negyvenöt évvel ezelőtt a négereknek csak kilenc percentje tudott írni és olvasni. Ma már ez a szám ötvenöt százalék. Néhány év múlva utolérik a néger a legműveltebb amerikai fajokat. Nagyszerű az anyagi gyarapodásuk. Emellett a halandósági percent egyre csökken náluk. Tudósaik, íróik, művészeik vannak: előkelők. Dalaikat pedig egész világon ismerik. Mint érdekes dolgot írjuk ide, hogy mágnásaik nincsenek a négereknek.

Budapesti Napló, 1906. ápr. 4.

SZERZŐINK:

Antal István
Balogh Attila
Bánházi Mihály
Blaha Márta
Csonka ágnes Kinga
Endródi Szabó Ernő
Géczi János
Györgydeák György
Ladik Katalin
Luzsicza Árpád
Nagy Ágnes
Neményi Zsolt
Noszkai Gábor
Tamás Amaryllis
Törzsök Judit

JZEMELVÉNYEK:

„A brutális agresszióra, a soha nem látott méretű népiirtásra, a gyűjtőtáborokra a Nyugat – úgymond – emberbaráti válaszokkal reagált: súlyos betegségekre fájdalomcsillapítókat adott.”

* * *

„A Charta '77 által kibocsátott 23-as számú dokumentum szerint számos cigány asszonyt sterilizáltak, néhány körzetben a szociális gondozók munkáját aszerint bírálták el, hogy milyen mértékben tudták rávenni a cigány asszonyokat a meddővé tevő műletre.”

* * *

„... A nő vinnyogni kezd, és szürcsöli ujjai közül a fekete fücsomókat. A bicikliülés egyre mélyebbre fűrődik. A nő négykézláb magasra düllesztett tóporral, szétfeszített fara között félig lenyelt bicikliüléssel, állat és felsőtestét majdnem a földre szorítva, mintegy párdúcugrásra készen, hosszú szőke haját a pocsoltyában húsos holdkaréjjal sulykolja.”

Az ilyen harcot nehéz megvívni, de nehéz elveszíteni is*

Alija Izetbegović felszólalása elhangzott a Budapesten tartott EBEÉ konferencián, 1994. december 4-én

Elnök Úr, államfők, kormányfők, hölgyek és urak!

Engedjék meg, hogy e gyülekezet házigazdájának, a magyar kormánynak és a magyar népnek hálámát fejezzem ki a szíves vendéglátásért.

Rövid leszek és konkrét. Hordoz magában némi iróniát, hogy e magas fórum előtt, amely húsz éve alakult meg a *biztonság* és az *együttműködés érdekében*, és e két nagyjelentőségű fogalmat nevében is hordozza, pont az ellenkezőjéről kell szólnom: a *bizonytalanságról* és a *nem együttműködésről*. Mert arról, ami most *Boszniában* történik, nem lehet azt mondani, hogy pusztán a *Nyugat* gyengesége. Sajnos, ennél komolyabb a dolog. Egy hónappal ezelőtt a Bosznia elleni agresszió új fordulatot vett. A fellázadt horvátországi szerbek az úgynevezett védett övezetből hátbatámadták a mi ötödik hadtestünket, és ezzel létrejött a bihaći válságövezet. Egy ország védett övezetéből támadás szerveződik egy másik védett övezet ellen, s önök semmit sem tesznek ennek megakadályozására. Azt állítják, hogy nem lehet tenni semmit. Tehát az egész világközösség, amely az ENSZ-ben és a hatalmas *NATO* szervezetben testesül meg, tehetetlen a tekintetben, hogy megvédjen egy veszélyeztetett várost. Valóban ez lenne az igazság?

Íme néhány jellegzetes tény: az utóbbi hat hónapban a támadást megelőzően kihehiztették a *bihaći* régiót, emberbaráti segítyek nem érkezhettek a térségbe, száznegyvenhárom konvoj közül csak tizenkettőt tudott áthaladni, százharmincegyet feltartóztattak. Közvetlenül a szerb agresszió előtt – furcsa módon – eltávozott a francia egység, helyét kisszámú és gyengén fölfegyverzett bangladeshi egység váltotta fel. Ezután teljes hírzárlat következik, az egész övezetben nincs egyetlen külföldi tudósító sem, az ENSZ megfigyelői pedig jelentéktelennek tüntetik fel a támadásokat.

E tények együttállása merő véletlen lenne csupán? Egy magas rangú úriember cinikus közömbösséggel bejelenti a világnak és annak a népnek, amelyre lemeszárulás, a megsemmisülés vár, hogy a szerbek győztek! És sípszóval jelzi, mintha futballmérkőzés ért volna véget. Csakhogy létről és nemlétről nem lehet ily módon dönteni: a harc folytatódik. *Bihać* és *Kladuša*, *Cazin* és *Krupa* az egy hónapig tartó erőteljes támadás ellenére is tartják magukat és ellenállnak.

Párizs és *London* kezdetől fogva *Szerbia* védelmezőiként léptek fel: a *Biztonsági Szervezet* és a *NATO*-t meggátolták abban, hogy *Szerbia* hódító háborúját megakadályozza. Ezt nem én mondom, ez a *Göttingenben* székelő *Elnyomott Népek Egyesületének* nyilatkozata. De vegyük *Oroszország* viselkedését. Néhány nappal ezelőtt vétőzta meg a *Biztonsági Tanács* javaslatát, és a horvátországi szerbek számára megszavazta a kőolaj behozatalát. Ugyanezek a szerbek pedig megakadályozzák a gyógyszer- és élelmiszer-behozatalat, mely a kihehizett bihaći körzet lakossága számára érkezik. *Karadzsiyék* egész Bosznia területén rakétarendszereket állítottak fel, több mint százötvenet. Vajon kitől kapták? Milyen vége lesz a boszniai háborúnak, amely a Nyugat tehetetlen tétovázása és rosszindulata miatt így elhúzódott? Megmondom: az Egyesült Nemzetek elveszti hitelét, a *NATO* feloszlik, az európaiak erkölcsileg demoralizálódnak majd, amiért nem tudtak megfelelni a hidegháború utáni első kihívásnak. Egyetértek azokkal, akik azt jósolták, idézem: „*A nagy szűgyen és megaláztatás miatt, a szégyenteljes boszniai kivonulás miatt a Nyugatot megbélyegzik majd e század végén.*”

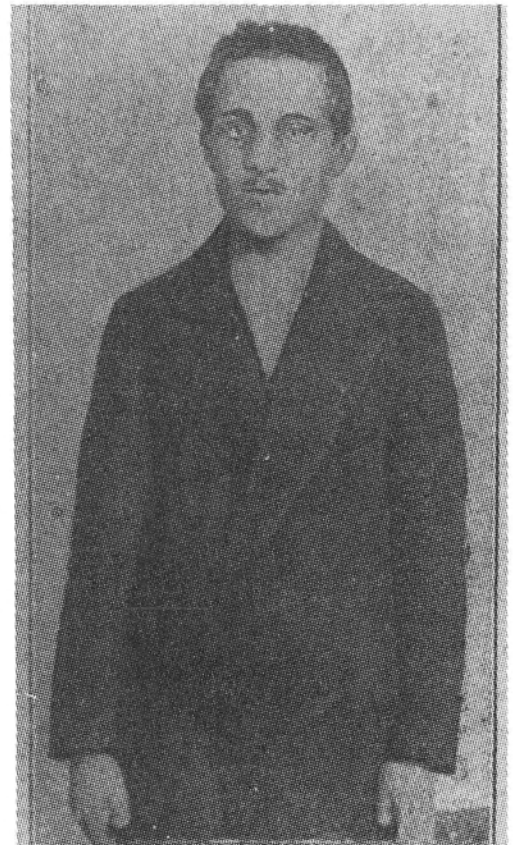
Szemlátomást sokan lebecsülték mindazt, ami Boszniában történik. Eleinte regionális válság volt, később európaivá szélesedett, manapság pedig – kétség nem férhet hozzá – világméretű válsaggá fajult. Ezért *Bihać* védelme vagy eleste is világméretű jelentőségű, mindannyiunkat érint itt a tanácssteremben. A brutális agresszióra, a soha nem látott méretű népiirtásra, a gyűjtőtáborokra a Nyugat – úgy mond – emberbaráti válaszokkal reagált:

súlyos betegségekre fájdalomcsillapítókat adott. Később ez a gesztus a zsarolás eszközüvé vált. Pedig mi megérdemeltük ezt a segítséget, mert nem vártunk ölbe tett kézzel. A háború elején százötvenezer létszámú, csupán puskával felfegyverzett katonaságot hoztunk létre, amely néhány tízezer támadó katonát tett ártalmatlanná, és körülbelül ezer tankot és páncélkocsit semmisített meg. A későbbiekben, amilyen mértékben nőtt a mi ellenállásunk, olyan mértékben csökkent az önök segítőkészsége. Miért? Van válasz erre?

A Boszniában folyó háború a demokrácia és a nacionalizmus, a legsötétebb rasszizmus összetűzése. A mi ellenfeleink csak egy nemzetet ismernek: saját nemzetüket. Csak egy vallást: a magukét. Csak egy politikai pártot: a sajátjukat. Minden más kiirtásra, megsemmisítésre van ítéelve. Még a temetőket is felszántották. Olvassák el *Mazovjecki* úrnak, az ENSZ rendkívüli megbízottjának jelentését arról, hogy mi történik Boszniában a támadók fennhatósága alatt lévő övezetben. Megkérdeznék néhány urat azok közül, akik kitaróan munkálkodnak azon, hogy az a szörnyeteg, mely magát *Krajinai Szerb köztársaságnak* nevezi, nemzetközi elismerést kapjon, szándékukban áll-e ezt a népiirtáson és erőszakon alapuló képződményt ma-holnap befogadásra javasolni a civilizált ország családijába?

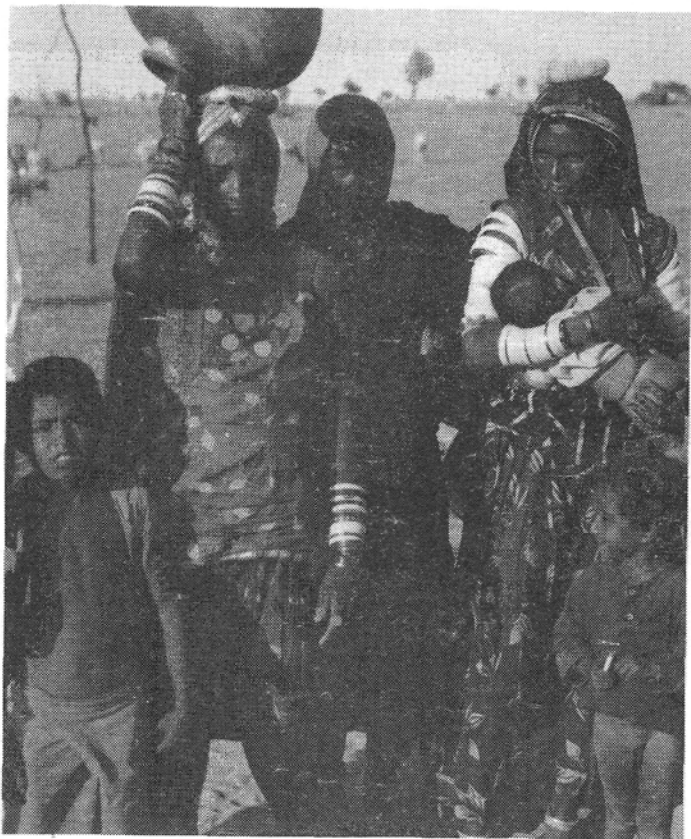
A mi népünk a szabadságáért, s ami ennél is több, fennmaradásáért harcol. Az ilyen harcot nehéz megvívni, de nehéz elveszíteni is. Az utóbbi ötven év alatt egyetlen felszabadító háború sem veszett el, nem tudom, miért lenne épp a miénk kudarcra ítéelve? Senki sem kényszerítheti a kihehizett bihaći körzet lakossága számára a mi katonaságunkat arra, hogy letegye a fegyvert. Ezt a tényt ne hagyja senki figyelmen kívül – miattuk és önmaga miatt se! Remélem, Bosznia barátai nem fogják zokon venni szavaimat. Hogy a másik oldalon mi a véleménye, a történet után nem érdekel.

Köszönöm.

Princip Gavrilo szerb diák, aki június 28-án nagyszerb izgatók meglízásából lötte agyon Ferenc Ferdinánd trónörökösét és Hohenberg hercegnőt.

* *Ladik Katalin fordítása*

Törzsök Judit

Két észak-nyugat-indiai peripatetikus nép: a lohárok és a bandzsarák

gazdasági fogalommal lehet megkülönböztetni egyes vándorló népeket a „nomád” megjelölésen belül. Ez utóbbi terminus ugyanis tágabb, és magában foglalja a pásztorkodó, valamint vadászó-gyűjtögető nomádokat, míg a peripatetikusok általában (bár nem kizárólagosan) nem élelemtermelésből tartják fenn magukat.

P. K. Misra (Misra, 1986) ezzel szemben azt hangsúlyozza (Raóval is vitázva), hogy a peripatetikusok foglalkozása nem határozható meg mint „nem élelem termelés”, hiszen igen sokan élelembeszerzéssel foglalkoznak. Misra szerint pontosabb lenne a „több forrásból élő nomadizmus” (*multi-resource nomadism*) kifejezés.

A vándorlás nemcsak egy jellemzőjük a sok közül, hanem alapvető túlélési stratégiájuk: a gazdaság szintjén ez a mobilitás és a kereskedelmi tevékenység összekapcsolását jelenti, a társadalmi szinten pedig endogámiát. A peripatetikus népek között számos különböző eredetű, nyelvű népcsoportot találhatunk. Közös jellemzőik definíció szerint tehát a következők:

(a) *elsősorban nem élelemtermelők* (bár egyes csoportok némely tagjának lehet földje, háza, állatai),

(b) *endogám csoportok*,

(c) *vándorközösségek* (a mobilitás mértéke szintén változó lehet),

(d) *akik megélhetésük főként kereskedelemről és bizonyos, többé-kevésbé speciális szolgáltatásokból áll a helybeli lakosság és/vagy nomádok felé*,

(e) *minden egyes peripatetikus közösség egy etnikai egységet képvisel, és bárhol is legyenek, kisebbséget alkotnak*.

A pásztorkodó nomádokkal és a vadászó-gyűjtögetőkkel szemben a peripatetikusok ideális esetben élelmet szinte kizárólag más emberi populációktól vagy azokon keresztül szereznek be. Ugyanakkor közös jellemzője valamennyi nomád és peripatetikus népnek az, hogy mindegyikük számára a források egyenetlenül oszlanak meg térben és időben: tehát a peripatetikusok vándorlása ugyanúgy függ a vásárlói keresletől (és a csere során attól is, hogy vásárlóik mit kínálnak), ahogyan a többiek vándorlása egyes természeti forrásoktól. Ennek megfelelően a lohárok látogatása egyes falvakban attól függ, milyen mezőgazdasági tevékenységet végeznek éppen az ottaniak (Misra, 1977). A bandzsarák pedig a *Dekkán* aszályos területein gyakran az éhezéstől mentenek meg egyes falvakat kereskedelmi-szállítói tevékenységükkel, amely révén a falvakban a mezőgazdasági tevékenység rizikófaktorát csökkentik (és ezenkívül természetesen ők is haszonhoz jutnak). (Childers, 1975)

Fontos megemlíteni továbbá, hogy a vándorló életmód hasonlósága miatt több, etnikailag egészen különböző csoportot mint „cigányokat” jelölte meg számos kutató. A vándorlás mellett hasonlóságot véltek felfedezni abban, hogy a peripatetikusoknak többnyire volt valamiféle hagyományosan jellemző foglalkozásuk, és nyelvük gyakran meglehetősen különbözött az őket körülvevő populáció nyelvével (bár a romanihoz gyakorta nem volt semmi közük). Emellett feltűnő a peripatetikus társadalmi peremhelyzete, ami szintén hasonlításokra ösztönözhetett.

Az itt következő írás célja az, hogy röviden összefoglalja azokat az információkat, amelyek a szakirodalom alapján a lohárokról és a bandzsarákról elérhetők. Mivel az elsődleges cél a tájékozódás/tájékoztató, ezért az anyagi kultúra, életmód stb. minden részletéről nem lesz szó, viszont hangsúlyosak lesznek e két kultúra olyan elemei, amelyek behatódott tanulmányozásával láthatólag még adós a szakirodalom, így a tájékoztatás mellett a további kutatás irányába mutató kérdések is felmerülnek.

Miképpen hozható egymással összefüggésbe a két nép? Először is, mindkettő észak-nyugat-indiai, és így a földrajzi közelség révén sok hasonlóság fedezhető fel köztük nyelvükben, anyagi kultúrájukban stb. Másodszor, a földrajzi közelségtől független közös jellemzőjük, hogy mindegyik „nomád”, pontosabban „peripatetikus” (egy meghatározott területet bevándorló) nép. Ennek következtében a helyhez kötött életmódú falvakhoz való viszonyuk, jellegzetes foglalkozásaik, életmódjuk, túlélési stratégiáik rendkívül hasonlóak. Harmadszor, indiaiságuk és vándorló életmódjuk miatt ez az a két nép, akiket a leggyakrabban összevetnek az európai cigányokkal: vagy csak a pusztán összehasonlítás kedvéért, vagy azért, mert e két népben látják az európai cigányok indiai rokonait/„őseit”.

Az alábbiakban először a „peripatetikus” szó meghatározása és a lohárok és bandzsarák általános „peripatetikus” jellemzőinek felvázolása kerül sorra. Ezután a két nép egyéb jellemzőinek leírása következik külön-külön. A leírások után a terepmunka során felmerülő nehézségeket, majd végül a cigány/lohár/bandzsara hasonlóságok illetve a rokonság kérdését tárgyaljuk.

A „peripatetikus” népek

A fogalom tisztázása és pontos megkülönböztetése *Aparna Rao* nevéhez fűződik (Rao, 1987). A „peripatetikus” szó jelentése: „körbenjáró/vándorló”. Ezzel a kategóriával mint társadalmi-

Mindazonáltal megjegyzendő, hogy nem nevezhetők e csoportok „cigányoknak”, mert nem minden „cigány” él nomád életet, és nem minden nem-pásztorokodó és nem-vadászó-gyűjtögető nomád „cigány”. Emellett természetesen sok európai cigány csoport peripatetikusként nevezhető.

A peripatetikusként társadalmi peremhelyzetét mutatja az a tény is, hogy több országban a törvény képviselői is fellépnek ellenük mint csavargók ellen. Azonban mint Rao kimutatta (Rao, 1987), a peripatetikusként nem illenek bele a „csavargó” meghatározásba a következő okokból.

1. A „csavargás” koordinálatlan és szabálytalan helyváltogatás, míg a peripatetikusként mozgása szabályos, és könnyen meghatározható gazdasági stb. paraméterektől függ. (Lásd pl. a lohárok vándorlásának rekonstruálását mutató ábrát.)

2. A „csavargás” másik meghatározott jellemzője az otthon hiánya. A peripatetikusként azonban mindig van helyük, ahol alhatnak, legyen ez sátor, szekér, kunyhó vagy esetlegesen ház (amennyiben a családnak csak egy része vándorol).

3. A „csavargóknak” nincs állandó foglalkozásuk – így szólhatna a harmadik jellemző. Bár a gazdasági alkalmazkodókészség megbecsült tulajdonság a peripatetikusként között, mindegyik csoportnak megvan a maga speciális foglalkozása (a lohároknak kereskedelem és kovácsmesterség, a bandzsaráknak főként marhakereskedelem).

4. Míg „csavargók” vagy akár különböző jellegű vándor-kereskedők nem alkotnak endogám közösséget, az endogámia a peripatetikusként egyik fontos jellemzője.

Nem véletlen, hogy éppen a csavargással azonosították a peripatetikusként életformáját, hiszen szinte minden társadalomban ők a „peremvidéken élők” és az „idegenek” és egyben alacsonyabb rendűek. Indiában például – mivel vándorlásuk során nem tudnak szinte semmiféle hindu rituális tisztaságot megtartani – automatikusan alacsonyabb kasztba sorolódnak (Misra 1986.). Ez egy-

fajta számkivettséget is jelent, s innen ered, hogy gyakran megveti őket a helybeli lakosság. (Számkivettségük onnan származik, amit Misra állít, hogy alacsonyabb rendű kasztokkal érintkeznek. Ez utóbbi inkább alacsonyabb státuszuk következménye, és nem oka.) E helyzetük idézhette elő (Rao, 1987), hogy olyan túlélési, illetve védekezési stratégiákkal találkozhatunk, mint a „titkos nyelv” (Rao, 1987 és 1989) és a mitikus genealógiák (Casimir 1987).

A *titkos nyelv* – mely minden peripatetikusként más – többnyire azonos a tágabb környezet nyelvével, majd hogyanem felismerhető, mégis tele van egyezményes, „titkos” szavakkal, amiket csak az illető peripatetikusként nép ismer. (Ilyen a lohárok keveréknyelve és a bandzsaráknak a *Ghormati* is.) A „titkos nyelv” funkciója kettős: egyrészt „információ-védelmet” ad a többi néppel szemben (ami egy kereskedői alku során igen fontos lehet), másrészt az etnikai identitás és a helyiektől való különbözőség jelzője.

A mitikus genealógiák többnyire az illető nép valaha „nemesi” eredetét hivatottak bizonyítani. (Ilyen a lohárok eredettörténete is, ami az előkelő Rajputokkal hozza őket összefüggésbe.) Ezek a történetek – melyeket nemcsak ők terjesztenek magukról – önbecsülést és a többi csoport szemében presztízszt adnak nekik, mintegy „kompenzálják” egyébként marginális társadalmi helyzetüket.

A „titkos nyelv” és a genealógia mellett a vallás is fontos identifikációs és (erkölcsileg) presztízsznövelő elem lehet egy másfajta, megkülönböztető rituális tisztaság fogalommal (Rao, 1987). A lohárokkal és bandzsarákkal kapcsolatban e téren igen kevés a szakirodalom.

Annak ellenére, hogy az őket befogadó helyiek sok tekintetben megvetik a peripatetikusként, többnyire úgy tartják, hogy a peripatetikusként különleges hatalmuk van a természetfeletti dolgok terén. A peripatetikusként különleges betegségeket is gyógyítanak (pl. a bandzsarák a legjobb marhagyógyítók, [Childers, 1975], sok helyütt összefüggésbe hozzák őket ördögűzéssel, mágiával, gyakran akadnak köztük jósök, tenyérolvasók.

Az alábbi táblázat egyfajta összefoglalása azoknak az ellentétpároknak, amelyek a peripatetikusra és az őket befogadó helyi lakosokra jellemzők. Az ellentétpárok más csoportokra is vonatkozathatók egyes közösségekben, pl. kovácsokra, nőkre, kisebbségekre, bármely olyan csoportra, amely az adott társadalomban a „tiltott lehetőséget” képviseli (Rao, 1987. Lindholm nyomán).

PERIPATETIKUSOK	BEFOGADÓK/HELYIEK
marginális	központi
vad	szelíd
természet	kultúra
káosz	rend
semlegesség („kivülállás”)	pártosság
hatalom	autoritás
(betegségek stb. felett)	
szabályszegés	jogrend

A vándorló és letelepült életforma és kultúra nemcsak egymás „ellenében” értelmezhető, mint azt a fenti ellentétpárok sugallhatják. Misra és más kutatók a két oldal egymással való szimbiózisát hangsúlyozzák és ezért a „peripatetikus” megjelölés helyett szívesebben használják a „szimbiotikus nomádok” kifejezést. Misra egyben kiemeli azt is, hogy a vándorló-letelepült ellentétpár nem kizárólagos, hanem egy skála két végpontja. Több példán – részben a lohárokon keresztül – bemutatja, milyen átfedések lehetségesek; pl. a lohároknak van olyan csoportja, akik már félig-meddig letelepült életformát folytatnak, de az öregek még mindig szívesebben alszanak kint a szekerek alatt, mint a házban, és mindnyájk a házon kívül főz. Vagyis házaikat elsősorban mint raktárhelyiségeket használják, és évente egy-két hónapra még ők is útra kelnek (bár sokkal kevesebbet vándorolnak, mint a hagyományos, vándor lohárok). Ugyanakkor sok, hagyományosan letelepült közösség is időről időre „megmozdulhat” egyes alkalmakkor: ilyenek a zarándokutak, részvétel vásárokon.

A fenti, Misra által említett átmeneti példák ellenére mégis a két életforma szembenállása érezhető erősebbnek, különösen Indiában. Misra nem említi meg, hogyan érzik magukat azok a lohárok, akik – kénytelen-kelletlen – letelepültek, de félig még mindig nomádok maradtak. Mégis arra lehet következtetni, hogy mivel nem „igazi” lohárok, de nem is „igazi” letelepült parasztok, valószínűleg még inkább magukra maradnak, hiszen immár sehová sem tartoznak. A lohárok letelepülése – vagy inkább letelepítése – nem annyira természetes folyamat, mint inkább az indiai kormány „rehabilitációs programjának” része (ezt Misra is megemlíti).

Felmerül az a kérdés is az indiai nomádokkal kapcsolatban, hogy mennyire van jelen a nomád-letelepült ellentétpár a hagyományos hinduizmusban. Köztudott, hogy a hagyományos indiai társadalomban a letelepült, evilági kötelességeit végző családfő (*grhastha*) és az evilági ügyeket feladó, bolyongó „vándoraszketá” (*sannyasi*) évezredeken keresztül mint egymás ellentétei jelentek meg. A letelepülés-vándorlás ellentétpárba bizonyos szempontból ők is beleillenek. A hasonlóság ellenére azonban nem igaz, amit Misra állít, hogy a sannyasi fogalma nomadizmus *par excellence*. A sannyasi ugyanis egyedül élő aszkéta, aki valaha letelepült életmódot folytatott, de ezt feladta, és kivonult a társadalomból, hogy következő életére készüljön fel. Mivel kivonul az erdőbe, ezért bizonyos szempontból nomád (legalábbis gyűjtögető-vándorló) jellegű életet él, de semmiképpen sem hozható összefüggésbe sem a nomád életformával, sem a peripatetikussal. Amennyiben klasszikus példát keresnénk, a megfelelő ellentétpár a *grastha-kapalika* lenne (kapalika alatt itt az igazi tantrikusok értendők, az ellentét valójában *vaidika-tantrika*). Itt a hindu családfővel szemben az a vándorló *Siva-hívő* áll, aki *ortodox hindu* szempontból tisztátalan (ellentétben a

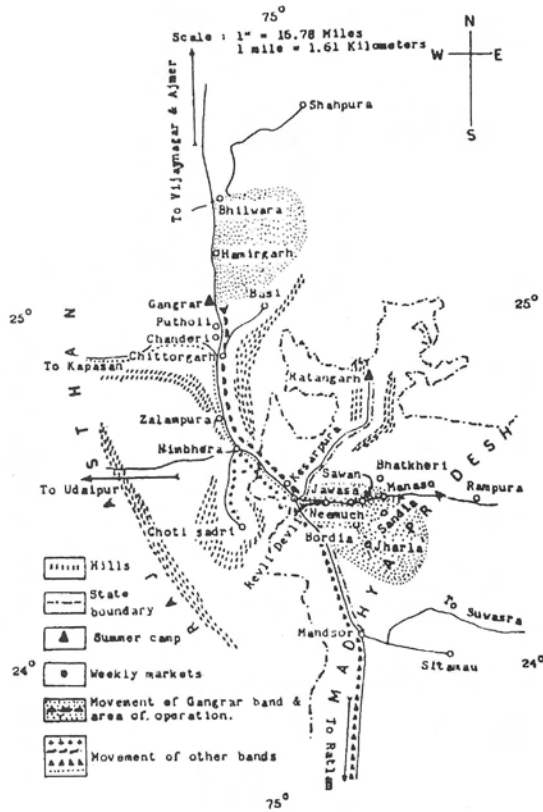
sannyasival), a társadalmon kívüli, foglalkozik mágiával és egyéb „sötét erővel” (amivel egy sannyasi nem). A *grhastha-kapalika* ellentét azonban szintén csak annyiban állítható a letelepült-peripatetikus mellé, amennyiben mindegyik ellentétpárban az utóbbi képviseli a „tiltott lehetőséget”, illetve a társadalmon kívüli, zabolázatlan erőket.

A lohárok

A „lohár” szó egyaránt belső és külső elnevezés. A népcsoport teljes neve: *gadulia lohár*. A teljes megnevezés, melyet inkább csak kívülállóknak használnak, két fontos jellemzőjüket írja le: kovács mesterségüket (lohár = kovács), és hogy ökrösszekéren közlekednek (*gadulia* vagy *gadoli* annyi, mint szekér, illetve ökrös szekér). Nevük tehát: „*kovácsok ökrös szekéren*”. A terület ahol található: *Rajasthan, Gujarat, Madhya, Pradesh, Punjab, Nyugat-Maharashtra* és *Nyugat-Uttar Pradesh*. Néhány helyen más neveken is ismerik őket. Nyugat-Rajasthanban és Gujaratban a lohárok letelepültek. Számukról jelenleg pontos adat nincs, pusztán annyit lehet tudni, hogy 1955-ben 3611 családot számláltak (16648 főt) mint rajasthani *gadulia lohárt* (Ruhela, 1968).

A *gadulia lohárok* az említett ökrös szekereken közlekednek, mely egyben lakhelyükként is szolgál, és a létfenntartáshoz szükséges holmikat is szállítja. A lohárok faluról falura vándorolnak, kovácsmunkát keresnek, és ökrökkel kereskednek. Kis csoportokban mozognak, és e csoportok mozgása nagyjából ugyanazt az útvonalat tartja, a vándorlás időről időre ismétlődik, és egy bizonyos körzetre szorítkozik. E körzetek alapján az egyes csoportok az illető körzet nevét is felveszik: így megkülönböztethetők pl. a *chittori gadulia lohárok* (a chittorgarhi körzetben),

Egygadulia lohár csoportvándorlása Chittorgarh területén. (Misra, 1977)

a *malwi gadulia lohárok* (a Malwa régióban). Ezeket a felosztásokat és elnevezéseket ők maguk is használják. Vándorlásait egyes mezőgazdasági időszakokhoz kötik, mivel a kovácsmunka és az ökrök iránti kereslet a falvakban a különböző mezőgazdasági időszakok során változik. Az egyes régióhoz tartozó lohár csoportok tovább oszlanak számos ún. bandára. Az egyes bandákon belül a csoport kohéziója igen erős, és viszonyuk a vissza-visszatérő szomszédaiikkal szintén stabil. Mindazonáltal az egyes bandák is kötődnek egymáshoz: házassági és rokonsági kapcsolataik révén.

Gazdaságilag egyfajta szimbiózisban élnek a látogatott falvak hálózatával. A gadulia lohárok speciális szolgáltatása, hogy mezőgazdasági és háztartási eszközöket újraöntenek eldobott maradvány vasdarabokból. Emellett kifejlesztettek néhány javítási technikát, amire nagy kereslet van a falvakban. A gadulia lohárok által végzett munka viszonylag olcsó, és ennek egyik oka az, hogy a kovácsmesterség náluk házi munka, ami egyben azt jelenti, hogy nagyobb mennyiségben áll rendelkezésükre szabad munkaerő. E munkáikért cserébe készpénzt és ehető magvakat kapnak. Ezzel szemben az ökrkereskedés bizonyos összetettebb piaci mechanizmusokhoz kötődik, és nyereségük nagyban függ attól, hogy éppen mennyire van hiány ezekből az állatokból a falvakban. Az ökrök iránti kereslet egyes mezőgazdasági tevékenységekkel függ össze. Bár a lohárokat nem köti semmilyen szerződés, évről évre ugyanazokat a falvakat látogatják (nem változtatnak nagyobb nyereség reményében), ugyanazokat a parasztokat látják el a megfelelő időszakban a szükséges igavonókkal, és a falusiakkal szoros ismeretségben vannak. (Misra, 1969; 1970; 1977; Ruhela, 1968)

Nyelvük indoárja eredetű. Valójában minden gadulia lohár két (esetleg még több) nyelvet használ: ebből az egyik mindig annak a területnek a nyelve, ahol tartózkodnak, vagyis többnyire *rajasthani*. Emellett azonban van egy belső használatú, „titkos nyelvük” is. Ezt a nyelvet fársinak hívják, viszont nem

azonos az Indiában fársinak nevezett újperzsa nyelvvél (maga az elnevezés is egyfajta álca talán?). A „titkos nyelv” a *gujarati*, *malwi*, *mewari* és *marwari* dialektusok egyfajta keveréke, sok sajátosan lohár szó és kifejezés hozzáadásával. (Ruhela, 1968) Nyelvükről és fogalmaikról eddig még részletes leírás nem készült.

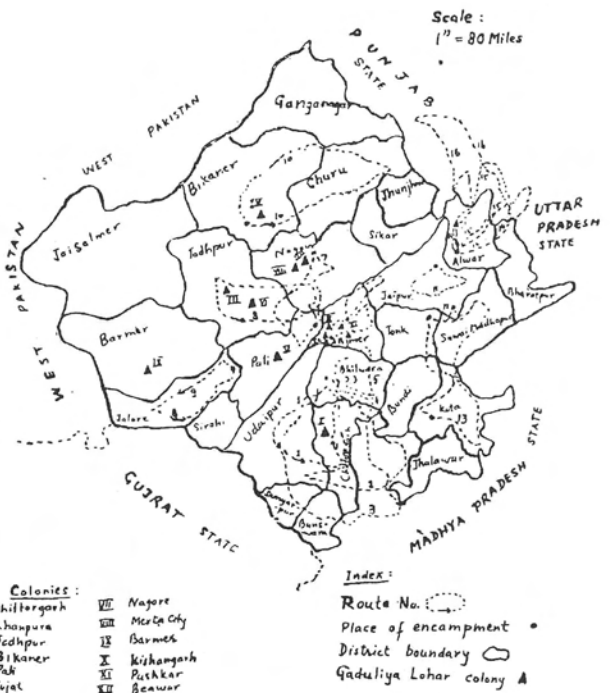
A gadulia lohárok saját elmondásuk szerint *chittori* eredetűek. Mondájuk úgy szól, hogy mikor *Chittor* muszlim kézre került, és el kellett hagyniuk, az erőd elhagyása előtt a lohárok fogadalmat tettek, hogy amíg Chittor fel nem szabadul,

nem mennek fel Chittor erődjébe,
nem fognak házakban élni,
nem fognak ágyban aludni,
nem gyűjtenek lámpát és
nem tartanak maguknál kötelet, amivel a kutakból a vizet kihúzzák.

Annak ellenére azonban, hogy *Nehru* 1955 április 6-án ünnepélyesen visszavezette őket a chittori erődbe és feloldozta őket fogadalmuk alól, a lohárok nem adták fel vándorló életmódjukat. (*Nehru* feloldozása nem volt elegendő.) Egyébként a fogadalmat nem egészen tartják be a történet leírásának megfelelően. Voltaképpen csak a házban lakást kerülik. De Chittor erődjébe 1955 előtt is felmentek, ha dolguk volt ott, és ágyban alszanak. Lámpát többnyire azért nem gyűjtenek, mert nincs rá szükségük, de ha szelleműzés, szülés vagy egyéb ok miatt kell, nem haboznak mesterséges világítást használni. A kötéllel kapcsolatos fogadalmat ugyan sokan betartják, de ezáltal mások segítségére kényszerülnek vízszerezéskor. Mivel a kasztszabályok miatt a más kasztbéliektől való vízszerezés igen sok bonyodalmat okoz, egyre több lohár szerez be magának kötelet és vödört. (Misra, 1977)

A történet – melynek semmilyen egyéb történeti forrásban nincs nyoma – valószínűleg arra szolgál, hogy megerősítse azt az állítást, amely szerint a lohárok az előkelő *ksatriya Rajput* nemzetségből származnak.

Egy másik változat szerint – melyben *ksatriya* eredetük szintén hangsúlyos – a lohárok *Maharana Pratap* követői voltak. Az említett uralkodó *Kalka Mata* istennő támogatását azzal a fel-

Gadulia lohárok vándorlása Rajasthanban. (Ruhela, 1968)

tétellel kapta meg, hogy nem kételkedik a muszlimok feletti győzelemben. Mikor azonban Maharana Pratap meglátta a muszlim sereget, hátranézett, hogy meggyőződjön saját serege erejéről. Mivel ígérletét megszegte, Kalka Mata támogatását és egyben a csatát is elvesztette. Ezután a lohárok és az egész sereg szétszóródott. (Innen a nomadizmus és a vándorlás eredete.) Maharana Pratap ekkor elküldte hűgát, Padmát, a lohárokhoz, hogy a sereg megmaradt részeit összeszedje. Amint Padma a lohárokhoz ért, kocsijának tengelye eltört. A lohárok megjavították a kocsit, és azóta is kovácsokként dolgoznak. (Misra, 1977)

Mint azt Casimir kimutatta (Casimir, 1987), az ilyenjellegű nomád eredet mondák legfőbb funkciója az, hogy a nomád életmódot valamilyen kihágás miatti vezeklésként/sorscsa-pásként tüntessék fel. Ebben a különböző peripatetikus népek eredettörténeteinek struktúrája igen hasonló: nemes eredet, kihágás, sorscsapás és degradáció. A történet átveszi a letelepült életmódot folytatók értékrendjét, és ebbe úgy illeszti bele a nomadizmust, hogy az „alacsonyabbrendű” életmód és tevékenységek mint a legigazabbak vezeklése tűnik ki, ezzel mintegy a letelepültek egyszerű élete fölé is helyezve saját sorsukat.

A fenti eredettörténet láthatólag szoros összefüggésben van foglalkozási/kasztmegtározásukkal is. A gadulia lohárok – bár *Rajputok*nak jelentik ki magukat – a többi kasztok és a Rajputok szerint sem Rajputok. Bizonyos klán nevek és ágak a gadulia lohároknál és a Rajputoknál egyaránt megtalálhatók, de több lohár szokás és gyakorlat ellentétes a Rajputokéval, mint pl. az özvegyházasság, a szent zsinór hiánya stb. A gadulia lohárok ezeket az „elhajlásokat” a nomád életstílus negatív hatásainak tulajdonítják. (Misra, 1977) A vándorlohárok a letelepült lohárokat – akik nem állítják magukról, hogy Rajput eredetűek – alacsonyabbrendűeknek tartják, és nem házasanak velük. (Ruhela, 1968)

A falvakban mint kovácsokat fogadják el őket, és ezzel ők a legmagasabbrendűek a terület összes többi nomádjá között. Híresek becsületességükről és jó munkájukról. A házasságoknál brahmin pap működik közre. Más „szolgáltató” kasztúak – mint pl. *kumharok* (fazekasok), *naik* (borbélyok), *malik* (kertészek) – azon az áron nyújtják szolgáltatásaikat, amennyiért a tiszta kasztúaknak. A *bha*ók (hivatásos családfa-készítők) tartják számon genealógiáikat. (Misra, 1977)

Az egyik említett fogadalom miatt a lohárok egy része rá van szorulva arra, hogy más kasztbéliektől fogadjon el vizet. A vízfogadás fontos adalékkal járul hozzá a lohárok kasztmegtározásához. Elfogadnak vizet *brahminoktól*, *rajputoktól*, *vai*syáktól, *ahiroktól*, *játoktól*, *khatiktól*, de nem fogadják el a vizet a *naiktól*, *camaroktól* (bőrkészítők) és *dhobiktól* (mosóemberektől). (Ruhela, 1968) Tehát a lohárok kasztja – ha nem is rajput – a hindu hierarchia közepe táján helyezkedik el. (Misra, 1977)

A fentiekből látható, hogy a lohárok hinduk, és ennek megfelelően követik a legtöbb rítust, ünnepet. Ismernek olyan hindu fogalmakat, mint *paramatma*, *karma*, *maya*, *mukti* Énekelnek *bhajanok*at (istencicsőítő énekeket), ismerik *Kabirt*. Mindazonáltal vannak olyan rítusok, melyeket a normád élet nehézségeire hivatkozva elhagynak. Emellett, bár a hindu panteon minden istenét tisztelik állításuk szerint, a regionális kisebb istenségek irányában nagyobb érdeklődést tanúsítanak. (Misra, 1961) Mivel többnyire átlagos hindukként tartják őket számon, vallásuk jellegzetességeit kevesen részletezik.

Folytatás a következő számban. 2. rész: A **bandzsarák**

Fotó: Csonka ágnes Kinga

Géczi János

ezer veszprémi naplemente

117.

nem titkolom
 így másolom össze
 hogy mégiscsak legyen
 egyre-másra
 pedig alig arasznyit
 egy percnyit mozdult el
 mégis elég hogy mássá
 hogy vázlattá váljon
 beáll egy szögletbe
 ónsúlyos részletnek
 fénylik ha srégen kapja a fényt
 egyébként húzza a lábát
 szundit tiltakozik

118.

négy (vagy öt?) nap után megérkezik
 kezdődjék a jelenésünk
 dörzsöljük a papírra magunkat
 testünkre a hó- a szírom-
 vagy bármi-esés olcsó hasonlatát
 ennyi időnk volt távol lenni
 a távolság most húzza
 hozzánk közelebb magát
 készül a szélesvásznú tömegjelenet
 fölvérzenek előbb-utóbb a bábok
 fölzengenek a halleluják
 de kétséges marad mindörökre
 a négy és öt (?) nap közében e vagy

119.

kicsordul belőle az elégia
 megtelt a füzet rotyog
 katlan fölött az üst
 kéményből a füstdugó –
 elég ebből

itt abbahagyható
 ennyi fojtogató elégia
 képmás
 maszkos sürgés-forgás minek
 húzódjunk vissza a tragédiába
 ott megvan a kontúr
 még nem esett szét a július
 ott még megtalállak

120.

rakjunk 13 sornyi ívet
 a két part (horhos) közé
 a zúgó (hegyi) patak fölé
 elviselik e munkát
 a sárga partfalak a patak
 a mocorgó helyi szellem
 13 sornyi legyen az ív
 ha megcsináljuk
 és megcsináltuk
 minek a part minek a völgy
 elég a merész vonal
 elég hogy látjuk
 valamit összekötöttünk

121.

a gepárd vacca a dzsungelben
 az ártéri fák között
 ahol vinnyog egy vak kölyök
 szopik ürít ismét vinnyog
 a füledt félhomályban
 vérszagban
 bomlott húscafatok szagában
 úgy olyan mód ugyanabban a hasonlatban
 mint a vadak
 elszántan éberem
 avartűz bundában fekete csíkosan
 és büdösen
 a vers is

122.

ha mint bármi (minden)
 e nap visszafogy magába
 nem lesz több a saját nevénel
 s ha fölfalta vissza is öklendezte
 mindazt amit befogadott
 olyan sovány lesz
 hogy belefér hajszálvékony nevébe
 csakis akkor
 fölébe hajolok
 tenyeremben megforgatom
 felszólítom nevezze meg magát
 mondja ki
 milyen (volt) másnak lenni

123.

milyen volt

vagy
 milyen másnak lenni
 pl. amikor a kert ugyanaz
 és ugyanaz a hold fog fölébe keveredni
 miközben (egyébként) pedig laza szél
 lágydróton ingó idő
 ez-az ami az emberrel megeshet
 a két lehetőség két vers
 egymásba nem dobozolható
 mégis (megpróbálni s elhagyni gyorsan
 mint a helyszínt robbantás előtt)
 végső(ül is) változatok vagyunk

124.

a kert alatt kutya jár
 a kertben néprajztudósok
 nincs esély
 nincs hogy maradj
 járkálok körbe a szavakat
 a szavak savtócsáit
 talán a köpenyszegély
 talán a cipősarok beragad
 már lennél írástudatlan
 változnál kerítéssé kúttá stb.
 de zsákmányra lesve
 a hely szelleme a kertben
 hintáz a hintaágyban

125.

németh gábornak

az eleven halban ott van
 egészen mélyen
 a lomha fényhatár alatt
 a vízzöld könyv alján ott
 egy újabb naplemente
 befonva vörös moszatokkal
 szivacsos algákkal csőférgekkel
 rézsárga felfújt a feje
 akár a nehézbúvároké
 van alkalom amikor hagymaszagú
 olyan mint a fül
 igazi szegedi halászlévé
 egyébként kissé visszavont

túlért vagy szétnyomkodott
 (szétpasszírozott feltételes mód?)
 nem központi éles
 csak beúszott s vissza képtelen
 ettől eleven az eleven hal
 legyen félkövér mindörökké
 legyen USA-mogyoró
 amely bármely szoba
 belehelyezi magát
 ő a bővérű motívum kortársi hatás
 holott maradt a fényhatárom
 a hideg vízrétegben
 ahol a napfelkelte-húsú lazacok

126.

jelentést kap
 megforgatja magát benne
 s mint szurokra reá ragad
 így válik innen tercinává
 így kezd most a nagyáriába
 ettől kezd zsibbadni keze lába
 mire ez a jelentés
 minek a fenekébe pávatoll
 talpára a pokol kénzagú feketesége
 hátán a kacsza pihetolla szárnya
 maradna aki volt
 néma terjedéstelen
 szégyenli hogy rászokott az átváltozásra

Blaha Márta

Asszimilálódok, amennyiben hagynak

Kertész Ákos író a hetvenes évek kirobbanó könyvsikere, a JózsefAttila-díjjaljutalmazott, később dráma-ésfilmváltozatban is elkészült regényével, a Makrával vált országosan ismertté. A Tekintet című irodalmi folyóirat legutóbbi számában a Holocaust gyermekfejjel átélt gyötrelmeire emlékezik Szégyen című esszéjében. Ennek kapcsán beszélgetünk mindenekelőtt arról, hogy ha a zsidóságról ejtünk szót, tulajdonképpen kikről is beszélünk. Körülhatárolható-e, körül kell-e egyáltalán határolnunk ezt a fogalomkört?

– Na hiszen, ez az, már itt rettentően zavaros a dolog, mert a nürnbergi törvények értelmében zsidó az, akinek legalább három nagyszülője zsidó, a félvér bizonyos esetekben – ha például keresztény házasságban született – felmentést kapott a zsidó besorolás alól. Ez ugyebár fasiszta szemlélet, már ha ebből indulunk ki, de hát ebből indulunk ki, hiszen a közfelfogásban zsidó az, aki zsidó származású. Ez nem vallási kérdés. Példának okáért magam katolikus vagyok, apám mélyen vallásos szellemben nevelt, de katolikus volt Radnóti is, és engem is ki akartak nyírni, Radnótit meg is ölték. Szóval, hogy a zsidó etnikum, vallás vagy kultúra, azt a jóisten tudja. Attól függ, hogy az ember miként kötődik hozzá, mennyire vállalja.

– Radnótit említette, nekem is ő jutott eszembe a Szégyen olvasásakor, egészen pontosan egy levele, melyet Komlós Aladárnak írt, el is hoztam, idézek belőle. „Zsidóságot soha nem tagadtam meg, »zsidó felekezetű« vagyok ma is [csak később, negyvenháromban keresztelkedett meg – a szerző], de nem érzem zsidónak magam, a vallásra nem neveltek, nem szükségletem, nem gyakorlom, a fajit, a vérrögöt, a talajgyökért, az idegekben remegő ősi bánatot baromságnak tartom és nem »szellemiségem« és »lelkiségem« és »költőiségem« meghatározójának. Még szociálisan is csupán botcsinálta közösségnek ismerem a zsidóságot. Ilyenek a tapasztalataim. A zsidóság életproblémám, mert azzá tették a körülmények, a törvények, a világ. Kényszerből probléma. Különben magyar költő vagyok.”

– Akárha apám írta volna. Apám szintén nem vallásos zsidó családban született, náluk nem volt kérdés a vallás, ő maga éppen ezért nem tartotta magát zsidónak. Soha nem keresett zsidó közösségeket, hiszen Magyarországon élt, magyarnak vallotta magát – elsősorban. Később meg is keresztelkedett, méghozzá teljesen meggyőződésből, a húszas évek közepén, amikor aztán semmi gyakorlati haszna nem volt ebből. Ettől persze ugyanolyan zsidónak számított a Holocaust idején, mint akik nem tértek át a katolikus hitre.

– Valamilyen kisebbségben élő népcsoport asszimilálódásában mindenkor döntő tényező az asszimiláló közösség belső rendje, egyensúlya. Az 1848–1849-es szabadságharc bukását követően a magyar társadalom szerkezete egyre jobban összekuszálódott, egyre ellentmondásosabbá vált, s a második világháború idejében a társadalmi erkölcs alapos megromlásának vagyunk tanúi. Mitől volt mégis, hogy úgy mondjam, szimpatikus ez a társadalom a zsidóság számára, miért akart része lenni, beleolvadni?

– Ne tekintse erkölcsi romlásnak, ami az akkori társadalomban történt. A magyarok abszolút vesztesnek érezték magukat 1848 után, levert, legyőzött, meghódított, megtiport népnek, amelytől elvették a hazáját. Szóval, így érezték egészen a kiegyezésig, amikor is furcsa módon azzal a Ferenc Józseffel kötöttek alkut, aki a tizenhárom aradi vértanú és Batthyány kivégzésével kezdte működését. Egy kicsit úgy, mint Kádár. Elég sok analógia van a kettő között. Kádár szintén kemény megtorlással, gyilkosságokkal kezdte politikai pályáját '56 után, majd megteremtette itt a konszolidációt, a „legvidámabb ba-

rakkot”. Az volt a pechje, hogy az egész szocialista tábor összeomlott. Máskülönbem nemcsak élete végéig uralkodott volna, még megfélemlítő utódról is gondoskodik. Amde az történt, hogy a szocializmusról *an bloc* kiderült, hogy gazdaságilag életképtelen, hogy nem bírja a versenyt, főként pedig a fegyverkezési versenyt az észak-atlanti szövetséggel szemben. Analóg még, hogy Kádár is romlásba vitte az országot az örületes kölcsönfelvétellel – amit a kapitalisták, meggyőződésem, azért adtak, hogy omoljon össze a rendszer –, ahogy Ferenc József is teljes csődbe taszított bennünket a vesztes háborúval. Érdekes, hogy az Antant egyedül rajtunk boszszulta meg a szövetséges tengelyhatalmak háborús veszteségeit. A monarchiát szétszabdalták, ne maradjon keleten erős hatalom. Állítólag etnikai alapon húzták meg a határokat, de ez sem volt egészen igaz, hisz akkor miért került hárommillió magyar Romániába, több mint egymillió Csehszlovákiába és sorolhatnám. Azt hiszem, a magyarok ellen összeurópai gyűlölet alakult ki az idők folyamán. Nagypofájú, hőzöngő, dzsentris allűrökkel rendelkező nép voltunk – Ady épp eleget szidalmazta az egész magyarságot úgy, ahogy van, és mélységesen igaza volt –, ugyanakkor ez a nép egyezett ki a monarchiával, hogy dualizmus formájában uralkodott az osztrákokkal egy nagyon sok nemzetiségű ország fölött. Nem dualizmust kellett volna csinálni, hanem egyfajta föderációt, amelyben ugyanolyan ranggal vesz részt Ausztria, Csehország – a legurópaibb ország ebben a régióban –, Szlovákia, Magyarország, Kárpát-Ukrajna. Hogy ez utóbbit miért adták oda a cseheknek, máig sem értem, mert abban az időben egy szál cseh nem élt ott, magyarok éltek, rutének és zsidók.

Tehát, azt akartam cáfolni, hogy annak ellenére, hogy ezek az idők végül is tragédiába torkolltak, a kiegyezéstől az első világháborúig eltelt évtizedekben fejlődött az ország a legtöbbet, fantasztikus ütemben iparosodott, kapitalizálódott, polgárosodott, liberalizálódott, és ez a fajta progresszív liberális szemlélet törvényszerűen vonzotta ide a tőlünk keletebbre fekvő országokból a zsidókat. Ez az ország befogadott mindenkit, mindenkit asszimilálni akart, mert éreztük, hogy nem vagyunk elég sokan, hogy akkor lesz nekünk a legjobb, ha minél több ember vallja magát magyarnak születésétől, anyanyelvétől, bármitől függetlenül. Ezért történt, hogy Magyarországon élt a legnagyobb és legasszimiláltabb zsidó diaszpóra. A zsidóságnak éppen azért volt iszonyú a Holocaust, mert úgy érezte, a saját hazája támadta hátba, hiszen minden zsidó magyarnak érezte magát, zsidó vallású magyarnak.

– A nyílt vagy burkolt magyarosítástól remélt szebbjövő ábrándjával a magyarországi zsidóság önmagát is becsapta, de becsapta az itt élő nemzetiségeket is, hiszen sem akkor nem biztosított, sem ma nem kínál tisztességes feltételeket az asszimilációhoz.

– Hát persze hogy nem. Azt akarta, és azt akarja elérni ma is, hogy a kisebbség adja fel önidentitását. Lakatos Menyhértnek az az elmélete, hogy a cigányság nem asszimilálódni akar, hanem integrálódni: cigányként egyenjogú magyar állampolgár szeretne lenni ebben az országban. Amit én abszolút érthetőnek tartok, és el tudok

fogadni, sőt, ez volna ajárható út. Valami ilyesmi van az Egyesült Államokban is, ahol persze könnyű, mert ott mindenki idegen – az őslakókat kiirtották –, mindenesetre nem magyar, lengyel, cseh, ír, skót és zsidó amerikai, szóval miért ne lehetne nálunk cigány vagy zsidó származású magyar. Az a baj, hogy ez mint kérdés felmerülhet. Valami ilyesmit akartam a Zakariásban elmondani, hogy az egész kérdés rosszul van fölteve. Nem szabad így fölteni. Mert ez a fasizmus. Nem az a kérdés, hogy milyen néphez tartozol, nem ez az első kérdés, hanem, hogy tisztességes vagy-e, becsületes, jót akarsz-e vagy rosszat, ügyes vagy-e, milyenek a képességeid, jó férj, feleség, jó családapa, családanya vagy-e. És csak ezután jön az, hogy milyen a származásod, zsidó, cigány, szerb, oláh?

– *Ha már szó esett az asszimiláció és az integráció közti különbségről, s hogy a cigányság esetében az utóbbit tartja kívánatosnak, beszéljünk arról is, hogy a zsidóság a beilleszkedés mely formáját helyezi előtérbe.*

– Nem tudom, mert egy időben asszimilációról volt szó, aztán Rákosi idejében az egész kérdést *ad acta* tették, szőnyeg alá söpörték, tilos volt beszélni róla. Ennek két egymást felerősítő oka volt. Az egyik, hogy a Rákosi-féle négyesfogat csupa zsidóból állt, a másik, hogy a zsidóknak egyszerűen nem állt érdekükben erről beszélni. Egészen a rendszerváltásig nem volt kérdés a zsidókérdés. Ebben lelkiismeretfurdalások is szerepet játszottak; a nem zsidó magyarság a Holocaust miatt érzett lelkiismeretfurdalást, a zsidóság pedig azért, mert számarányához képest túlságosan részt vett a kommunista nomenklatúrában. Másrésztől is teljesen egy táborban éreztük magunkat, akik apártállamlebontásában fáradoztunk: *Eörsi Pista és Csúrka Pista, Petri Gyuri és Konrád Gyuri, Kunszabó Feri, Csoóri Sanyi* és jómagam. Szóval, úgy éreztük, hogy egyért harcolunk. De amikor megtörtént a rendszerváltás, amikor elkezdtek kialakulni a pártok és már nem csak arról volt szó, hogy a pártállamot el kell söpörni, hanem arról is, hogy mi legyen, hogyan alakítsuk ki a demokráciát, akkor egyszerre csak egymás ellen fordultunk. Én nem azt mondom, hogy a népiek és urbánusok, azt sem mondom, hogy zsidók és nem zsidók, mert utálok ezt a felosztást, hanem liberálisok és az úgynevezett népnemzetiek. És egyszer csak kiderült, hogy olyannyira nem vagyunk egy táborban, hogy gyűlöljük is egymást. Azt követően, hogy a magyarországi antiszemitizmus kezdett jelt adni magáról, és egyre hangosabban és harsányabban, a zsidók kétféleképpen reagáltak. Egyik részük megijedt, és azon gondolkodott, hogyan lehetne menekülni, *alijázni* Izraelbe, másik részük – és ide tartozom én is – azt mondta, hogy Auschwitzba még egyszer nem megyünk, akkor inkább ide a géppisztolyt, és essünk el a barikádokon. És egyszer csak öntudatosan elkezdtük vállalni a zsidó identitásunkat, amire négy évtizeden át szartunk, mert nem volt kérdés. És a választásokon derült ki, amit én mindig mondogattam, hogy az antiszemitizmus a pesti értelmiség magánügye. Vidéki ember ezer éve nem látott eleven zsidót, ha mégis, nem ismeri föl, mert nem arra jár az agya, fűtyül az egészre. Érdekes módon most, hogy nem érzem magam már veszélyeztetett helyzetben, nem vagyok akkora zsidó, sőt egyre inkább magyarnak érzem magam. De én mindig is hangoztattam, hogy a magyarságomat nem hagyom elvenni, nekem magyar az anyanyelvem, a kultúrám, magyar irodalom nőtetem fel, magyar irodalmat művelek, magyar kultúrártékeket hozok létre, és ezt semmiképpen nem hagyom elvenni magamtól azon az alapon, hogy a nagyszüleim zsidók voltak, miközben vállalom, hogy igenis azok voltak.

Visszatérve a kérdésére, hogy asszimilációról vagy inkább integrációról beszélhetünk a zsidók esetében. Azt hiszem, egyénileg változik. Nem tudnám megmondani, hogy én most asszimilálódni vagy integrálódni akarok-e. Nem akarom túlzottan hangoztatni a magam zsidó eredetét: ha arról van szó vállalom, de elsősorban és alapvetően magyarnak érzem magam, magyar írónak. A feleségemnek, aki az elmúlt években időnként rémületében azt mondta, hogy menjünk Izraelbe, mindig azt mondtam, hogy egy magyar írónak itt a helye, mi a francot csináljak én Izraelben. Ha elmentem volna tizenhat évesen, mint a Bógner Gyurka nevű osztálytársam, az más. De az a furcsa, hogy ő is hazajár. Ő, akinek apját, anyját megölték, s ezért is csapódott a cionistákhoz, ezért ment ki Izraelbe, egy baleset

folytán három évre betegállományba került és ezt az időt arra használta föl, hogy a Bógner család eredetét kutassa, megkeresse őseit Magyarországon. És az unokánövér, aki szintén Izraelben él, a Tel Aviv-i repülőtéren tolmácsoló egyszer egy magyar embernek, s amikor az megkérdezte tőle, hogy magyar-e, azt válaszolta, hogy nem, de tudok magyarul. Közben pedig itt, Magyarországon elmegy a kocsmába, húztatja a magyar nótát és bög, mint a záposeső. Ő sem tudja, hová tegye magát. Szóval, nem tartom eldöntendő kérdésnek, nem fontos számomra, hogy asszimilálódok-e vagy sem, mert úgyis asszimilálódok, amennyiben hagynak, és úgysem asszimilálódok, amennyiben nem hagynak.

– *Őn azt mondta, amint elmúlt a veszélyérzete, már nem érzi magát annyira zsidónak. Köztudott, hogy a cigány embereket ez idő szerint is súlyos atrocitások érik cigány mivoltuk miatt, érthető tehát, hogy egyre erőteljesebben vállalják származásukat.*

– Igen, és itt megint az a legfőbb, hogy egy emberről ne az legyen az első gondolatunk, hogy cigány vagy sem, mert az nem lehet szempont az illető megítélésében. De mivel a társadalomban sajnálatos módon kialakult a megkülönböztetés, a cigányokkal szembeni előítélet, a cigányság ösztönszerűen védekezik, és az ellentét egyre jobban élesedik cigányok és nem cigányok között. A beilleszkedést tekintve a cigányok sokkal nehezebb helyzetben vannak, mint a zsidóság. Lakatos Menyhértnek például sokkal nehezebb volt értelmiségivé és magyar íróvá válnia, mint akár nekem.

– *Térjünk vissza Radnótihoz, merthogy van még egy részlet a már említett levélből: „... Szóval, maradtam vallásra is zsidó. De költőségem szempontjából ez nem lényeges. A tanúsítványos Vas István költészetében több szerepe van a zsidóságnak, mint az enyémben, vagy a zsidó Zelk Zoltánéban. Nem hiszek hát a »zsidó író«-ban, de a »zsidó irodalom«-ban sem. A gyakorlat, ne haragudj, engem igazolt. Néha nézegetem a zsidó lapokat, féltehetségek és gyöngye tehetségek menekülnek egy kis meleg közösségbe, mert a szabad-írói versenyt nem bírták volna zsidótörvény és 1942 nélkül sem...”*

– *Igy igaz.*

– *„... és két–három ragyogó költő kenyérért, száraz kenyérért és nagyon kicsinyke elismerésért. Mert ott is szolgálni kell, sőt, kiszolgáltatni. S láttam híradást irodalmi estről, amiben Gergő Hugó neve »fettel« volt szedve, a Szép Ernő »petittel«. S az olyan író, aki azelőtt nem vett részt zsidó irodalmi megmozdulásokban, de most, a zsidótörvények óta felfedezte magában a zsidót, kicsit disszimiláns nekem. Ezért sem adtam írástfelekezeti kiadványnak.”*

– Most sem tudok más mondani, szinte az apámot hallom, s én is a legteljesebb mértékben egyetértek Radnóti-val. Ellenben én adtam írást a *Szombatnak*. Kértek. Miért ne adnék? A *Barátság*nak is adtam, de annak története van. Azt a cikket eredetileg a *Szombatnak* szántam, de elutasították. Egyszerűen azért, mert ahogy a cigány szervezetek mind egymás ellen acsarkodnak, éppen úgy van ez a zsidóknál is. Az a nagy zsidó összefogás, zsidó maffia meg egymás segítése, egymás fölnyomása, szóval ezt csak a Csúrka érzékeli, zsidó ilyet soha nem érzékel, az a baj. Az említett cikkben egyébként szó van többek között arról is, hogy nemcsak az a zsidó, aki vallásos is egyúttal. Újabb divat van ugyanis kialakulóban a zsidók között – éppúgy, mint a keresztényeknél –, divat vallásosnak lenni. A katolikusoknál most divat templombajárni, rózsafüzért rakni az autó visszapillantó tükrére, s teszi ezt az is, aki egyébként istentelenül él, életformáját tekintve semmi köze nincs a krisztusi tanításokhoz. Zsidóéknál ugyanez van. Divat héberül tanulni, divat a Tórárt, a Talmudot ismerni, zsinagógabajárni. És emögött nincs igazi istenhit, igazi áhitat.

– *Visszatérve a Tekintetben megjelent írására, azt mondja: „Szégyen, hogy gyávák vagyunk. Hogy hagyjuk magunkat. Hogy ha kijön a rendelet, hogy föl kell varrni a sárga csillagot, fölvarrjuk.” Utóbb pedig: „Szégyen, hogy csak bújni, lapulni, hazudni, színészkedni tudtam. Harcolni nem.” De kinek a szégyene, kiknek szól ez a szemrehányás? Bibó István tesz fel a kérdést a tömegesen engedelmességekkel, a bújkálókkal, hamistókkal kapcsolatban: vajon különösen „zsidós tulajdonságok-e?” Majd válaszol is rá: „Zsidós vonások helyett inkább a magyar társadalomhoz való asszimiláció csodáját kell megállapítanunk, pontosabban azt, hogy a magyar*

társadalom minden rétegében és csoportjában a közösségi erkölcsök, konvenciók és beidegződések egyugyanazon szétesése következett be!”

– Igen, igaza van. Leginkább a Zakariásban próbáltam meg úgy írni egy zsidó származású emberről, hogy az ne zsidó regény legyen, hogy az magyar regény legyen, kifejezésre juttatva ezzel, hogy az az egész örület, amit mi átéltünk, nem korlátozódik a zsidókra, mindannyiunk életét megfertőzte.

– Szintén a Holocaust évforduló kapcsán jelent meg az Élet és Irodalomban Dachau című írása, melyben arról elmélkedik, hogy „nincs az emberi történelemben olyan skandallum, amin a hét-köznapok ne léptek volna át”.

– Jöttünk haza az autópályán, és egyszer csak megláttam a táblát: *Ausgang Dachau*. Szóval, hogy ez olyan evidensen ott van, hogy Dachau egy város, egy létező, kedves kis város. A történelem eltűnik. Mi, akik megmaradtunk, élni akarunk és elfelejteni, ami történt. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk. Nem önkínzásból, hanem azért, nehogy még egyszer megtörténjen. A gyermekeinknek fogalma sincs, mi a háború, de mi, akik már átéltük egyszer-kétszer, tudjuk, micsoda szörnyűség, iszonyat az, ami már évek óta permanensen zajlik a dél-szláv vidékeken vagy a Kaukázusban. És az az örület, hogy mennyit írt már az emberiség erről, és mégis.

– Ezért is van, hogy – mint írja –: „a Holocaustot most, az ötvenedik évforduló ürügyén próbáljuk földolgozni, és próbálunk róla nem megfeledkezni, de a viszonyunk hisztérikus hozzá és ambivalens, zsidóké és nem zsidóké egyaránt”.

– A hisztéria érthető, rengeteg embert kiirtottak, az én családomból is. Érthető az ambivalencia is, hiszen egyrészt felejteni akarunk, másrészt tudjuk, hogy mégse lehet, hogy emlékezni kell. Amikor az *Antall-kormány* alatt – nem Antallék, ők ezzel soha nem azonosultak – a *Csurkákék* és különböző hungarista mozgalmak elkezdtek zsidózni, akkor nagyon is fontos volt, hogy eszünkbe jusson, hogy volt *Auschwitz*, *Dachau*, volt *Holocaust*. Jó volt, hogy emlékeztünk még erre, hogy nem túrtuk szégyenkezve a zsidózást, hanem kikértük magunknak. Elég hangosan, ha kellett, agresszíven is. Hát ezt értem én ambivalencián.

– „Alig néhány hónapja tapasztaltuk, hogy egy maroknyi mocsok alak miképp fasizálódott az MDF vezette koalíció végnapjaira, és vezette volna be a népnemzeti keresztény talajgyökér nevében a totális diktatúrát, ha állt volna mögötte egy totális náci nagyhatalom” – mondja a Szégyenben. Mit gondol, ha a „maroknyi mocsok”

támogatóra talál egy újabb Német Birodalomban, akár meg is ismélődhett volna az ötven évvel ezelőtti tragédia?

– Nem hiszem. A magyar tömegek nem voltak nyilasok a Holocaust idején sem. Nagyon sok ember segített, ha nem így lett volna, én sem élnék. Rengetegen voltak, akik mélyszégyesen elítélték, ami a zsidókkal történt 44-ben, s ettől még lehet, hogy antiszemita voltak, hogy nem szerették a zsidókat, de azt mondták, hogy ezt azért nem, ez nem méltó hozzánk emberekhez, magyarokhoz. És nekik köszönhető, hogy elég sok zsidó tudott igenis bujkálni. Mert nem igaz, hogy nem tudták róluk, hogy zsidók. Tudták. Rólam is. De nem mondták. Nem jelentettek fel. Most ezt ragozhatnám: volt annyi eszük, hogy nem jelentettek fel, mivel köpésnyire a hátuk mögött ott álltak az oroszok. De inkább azt mondom, nagyon sok igaz emberséget tapasztaltam abban az időben ahhoz, hogy később aztán, az ötvenes években el is felejtsem az egész kérdést, hogy úgy érzem, az ellentétek más problémacsoport mentén alakulnak ki, hogy nem az a kérdés ebben az országban, ki zsidó, ki nem zsidó, hanem hogy kik a hatalom bitorlói és a hatalomból kirekesztettek, a vezetőik és vezetettek, a diktátorok és akik a diktatúrát kénytelenek eltűrni. Ez ötvenhatban világosan kiderült.

– Az elmúlt négy esztendőről, az újjáéledő antiszemitizmusról, az Antall-kormány dilettantizmusáról sok helyütt írt már. A jelenleg kormányzó koalíciót életképesnek tartja-e?

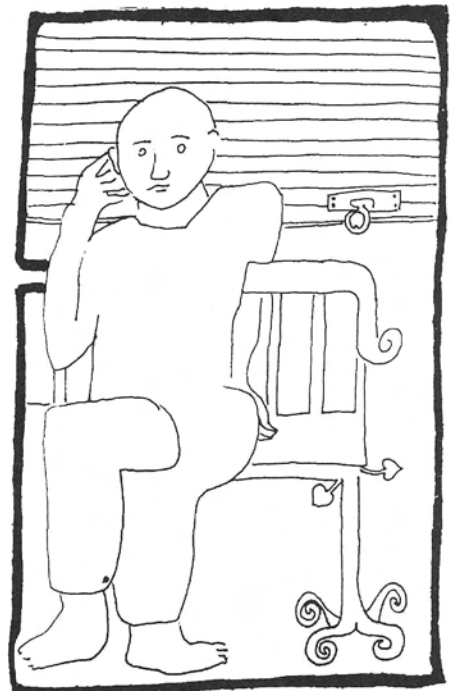
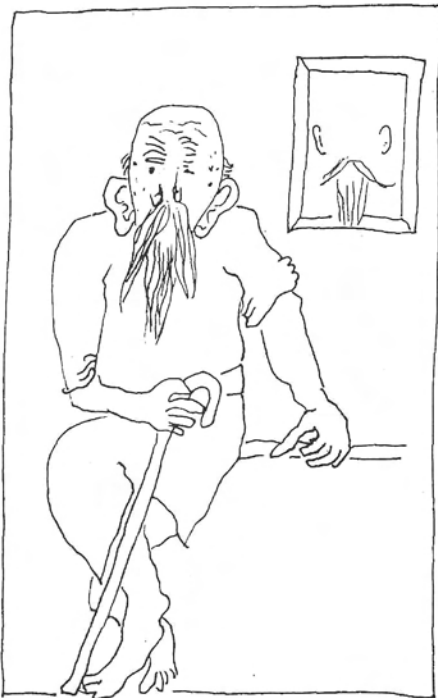
– Nem tudom még. Egyrészt reménykedem, hogy egyszer egy kormánynak végre sikerül elindítania valamiféle gazdasági, életszínvonalbeli emelkedést. Másrészt viszont, hiába szavaztam én erre a koalícióra – nem mondom meg kire, mert a választás titkos –, szóval, hiába nem érzem magam ellenzékben lévőnek, mégis ellenzéki vagyok, mert egy író mindig ellenzéki, én is mindig arról pofázom, ami fáj, ami rossz, amit hibának érzek. Ha örömdóákat zengenék arról, hogy jaj, de jó máris, fenomenális – hogy *Bereményi Gézá*t idézzem –, akkor a kutya el nem olvasná, amiket írok.

– Ez idő szerint mi fáj Önnek?

– Félelmeim vannak. Félek attól, hogy ennek a koalíciónak sem sikerül, félek, hogy beigazolódik, a hatalom mindig megrohasztja azokat, akik hozzájutnak.

– Attól nem fél, hogy ha ez a koalíció is csődöt mond, a következő választások után ismételen előre tör a jobboldal, sőt, még jobbra tolódik?

– De, az biztos, hogy az inga megint kileng az ellenkező irányba. Bár a *Szonda-Ipsos* legutóbbi felmérése szerint egyelőre nem nagyon.

Neményi Zsolt

Az Eszkimó prózából

VIII. A bogarak

Gyilkosok vagyunk!, motyogta Eszkimó, miután szemügyre vette autónk elejét, s valóban, az utcai lámpák fénytraverze jól kihozta azt a rengeteg rovar, bogarat, kis poszáta pillangókat, amik rátapadtak a szélvédőre. Legalább tizenötezeret mészároltunk le – nézett rám némi közönnyel, s nekem bele kellett hajolnom ebbe a párás légvonatba, a hangba, rettenetes halk szavaiba, hogy egyáltalán megérthessem, mit akar.

Eszkimó túlságosan komolyan veszi ezeket az esti kirándulásokat, gondoltam, de nem szóltam hozzá.

Nagy tegzes, vagy pozdorján!, mondtam kicsivel később, és ujjamat az ablaküveg szélére nyomva mutattam egy méretes példányt, pontosabban annak kissé elkenődött változatát, s pár centiméterrel arrébb észrevettem, tiszta szerencséből – csak a potroha miatt – azt a sarlós fürkész, a Nagy sarlós fürkész, tényleg szerencséből, mert nagyon el volt változva ott a szélvédőn. Mondom, csak a potroha miatt.

Verőköltő bodobács, jegyezze meg Eszkimó hosszas kutatómunka után, mutatójúját ő is ráhelyezve egy bizonyos pontra. Az lehetetlen, mondtam, és elmagyaráztam neki, hogy poloskát még senki sem talált autóüvegen, különben is azok csak össze-vissza mászkálnak, itt-ott, nem lehet tudni, sosem lehet, de autóüvegen nem; oda egyszerűen nem kerülhetnek.

Mégjő, hogy lótücsköt nem találtunk, mosolygott, az biztosan berobantotta volna. Erre már csak helyeselni tudtam: igen, mondtam: igen, miközben már órák óta kutattuk, elemeztük az összes fellelhető bogarat, hogy melyik rovar milyen – legtöbbször persze én győztem, én ismerem ezeket a dolgokat jobban, míg ő csak találgat –, szűrja magabiztosságát, hogy valaki, pont én, a legrejtettebb vágyait is fölül tudja múlni.

Rajtam megint a pánik. Eszkimó hazament, csitítani kellene egyre, csitítani agyamat, ne pörögjön túl, ne csorduljon, mikor is fejemet látom a poros vízcseppeken, amelyek megmaradtak az Opel motorháztetőjén – kúsznak egybe, mint a legbensőbb lélek, mely átfog, és benne van minden, csak a szélvédőre ragadt bogarakban nem –, és elsősorban oly irányban működik, hogy amennyire tőle telik, lényegi képessége szerint egyesítse a részeket.

94szept13

XI. A defekt

Eszkimót be kellett vinnem a kórházba. Azt hiszem, lebénult. Amikor rátaláltam, ott ült gránátos székén, előretolt fejjel, lógva pihenő kezekkel, mint súlyosbító körülménye a napnak, még somolygott is, akárha szüntelen visszaemlékezés gyötörné, várakozása egy helyben, amire csak dúdolni lehet halkán a szöveg nélküli badar dallamot, egy nagy köteg orgazmust. Az ember sosem tudja, hogyan akarnak tréfát úzni vele.

Defekt, suttoztam magamnak: defekt. Aztán odaballagtam a gránátos karosszékhez, a törzshelyhez, megfogtam végtagjait, végigtapogattam az összes fellelhető izmot, és cibáltam a fehér kőpadon is, meg kinn az udvaron, hátha visszanyeri eszméletét, de nem, ez nem történt meg, csak az asztallap nyomta arccal, a piros foltokkal vigyorgott rám kísértetiesen.

De miért könnyes az arca? Már régóta nem sír a ráncai miatt, miért sír éppen ebben az orgazmusban?

A kórházból jövet eszembe jutott apám figyelmeztetése: negációval sose fejezd be, fiam!, negációval sohasé!, az nem szép, sosem szép!

* A szövegben a kurzívval szedett rész Elsa Triolet-idézet.

A vonaton hazafelé egész végig kicsikét voltam, kiabáltam holmi negatív jelentésű mondatokat, mélymondatokat, kiabáltam a negatív mélyközpontozást, eleget téve ezzel összes testrészemnek. Váljék egészségére!, váljék, mondtam, hogy pusztá bosszúból tovább hallasszam kötelezettségem.

Otthon aztán elővettem Eszkimó legutóbbi feljegyzéseit, tanulmányoztam az orrluknyi betűket, hogyan gondöríti egybe a folyamatot, pedig csak a szakadást szerettem volna látni, az agy végzetes eltévelyedését, a sokkot, a más irányba álló gondolatot, esetleg kézmozgást, minden gondolkodásom ellenére valami lyukat a papíron, ahol megállt a toll... Persze a fogyatkozó betűket akartam kivenni, az írásjeleket, hogy satnyulnak esetleg, valamiféle jelet bizonyítékul erre a változásra.

Vonatban vagyok. Meglepett volna, hogy egy vonatban töltött éjszaka nem lenne éjszaka. Minden álmom éjszaka játszódik, minden álmom éjszaka. Aznap este a családommal álmodtam. Megálmodtam egész nemlétező családomat, mint ugranak láncot alkotva fiatalok és öregek belvárosi ereszek pereméről a szomszédos ház padlásterére felé. Igazi családi éj volt.

Nem fekszem le. Eszkimó harmadik hónapja kórházban lakik. Nem fekszem le, járkálok körbe-körbe, mint nősténykutyám közvetlen kölykezés előtt. Az orvosok is azt mondták, hogy javult az állapota, igaz, beszélni még nem tud, amolyan artikulálatlan hangok jönnek belőle, de legalább járni képes, persze azt is segítséggel, bizonyos lassúsággal – nem egy járógép!, ellenkezőleg, egy matróruhás lassított felvétel, ahogy egymáshoz tapadva irányítom a lépéseket, gond nélkül előrébb rugdosva a merev lábakat, enyhe terpeszbe, öltönyöm zsebéből időnként kirángatva a kisüveg töményét, hátha segít, mondom is: biztos segít, megnyit valamit ott belül, akármilyen közel kell is hajolni a gőzölgő kávéskanállal.

Először a betűkkel kezdtem a tanítást. Eszkimó bezárult birkaagyát írásjelekkel traktáltam. Senki sem csinálta volna jobban, hiszen egész ősszel az ő sorait böngésztem, néhol bökődve a lapot, hogy talán felfedezek egy vékonyabb papírrészt, hol megugrott a toll, s ami vékonyabb papírrész (ez az ugrás) végül is előidézhetne féktelen nyugalomban a szakadást. De nem találtam ilyet, a lapok tökéletesen egyenletesek voltak – jó minőségű papír, sehol egy dobbantó faszálka, vékonyulás, végig a hihetetlen simaság stb., és hiába kotortam keresztbe az évszakot, a lassan alakuló fonatot sem láttam. Lőfegyver nélkül nyomoztam, tanítottam, hol a lakásban, hol bent a városban – a gőzfürdőbe se jártam, meteor-megfigyelő állásomat pedig fől számoltam, hogy mindennapi tevékenységemhez teljes izolációt teremthessek magam köré. Mondanom sem kell, az akció nem hozta meg a gyümölcsét; sehol egy nyom, találat, mondtam is magamban, biztos ez a titka, mondtam magamnak: ez a trükkje, Eszkimó késői trükkje, nehogy kitaláljon zsebéből egy golyó, mielőtt elpatkol, akárha odaszólna.

Ma rendet tettem Eszkimó szerszámai között. Rendesen összehajtogattam a bűvárruhát, a hegymászó hevedereket is sorba raktam, külön polcra a köteleket, külön a karabinert s a többi közönséges szerszámot, de a jégsákányt sehol sem találtam, pedig tudtam, hova szoktam tenni, tudtam, mindig a felső polcra, talán csak óvatosságból, de mindig ott volt. Mostanra azonban elveszett. Végül meguntam a keresést és lerogytam az íróasztal mögé.

A térdemmel tapogattam ki. Ott volt az íróasztal belső falába csapva oda ahová az ember a lábát dugja normális körülmények között. A középső részbe. Az öreg íróasztal két oldalsó szárnya tele volt csákánynyomokkal. Eszkimó hát nem írni ült le itthon töltött utolsó heteiben, hanem, hogy csákányozza az idős bútort, hogy guggolóállásban ekképpen illusztrálja naplóját.

Endrődi Szabó Ernő

Balkonda(l) avagy az első számú kivonulás

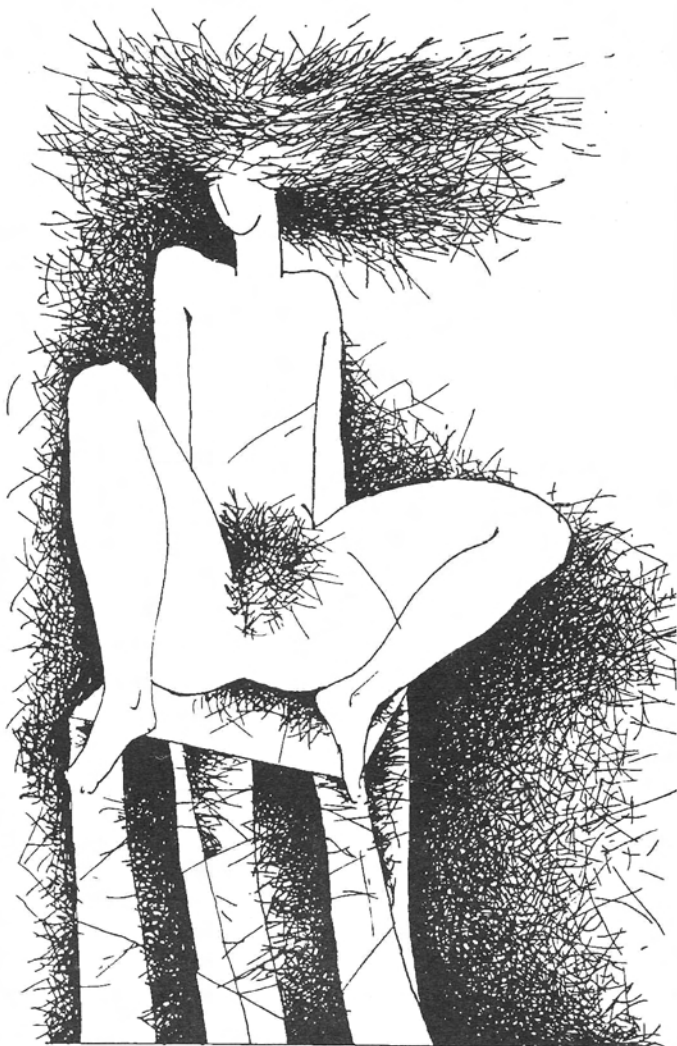
[ó messzi malibou!]

a kert az apró rezdüléseket mélyen
a talpam alatt érzem mint víz a
jégben valahogy egészen benne vagyok a
levegőégben és valahogy mégsem feszzengető
érzés ez de hagyom s a lassú percben
kicsordul a könnyed nagyon
bőrtörőljut eszembe amint a csepp
áttetsző vízgörgő-parányként gurul le
arcodon és nézem az így-úgy tél-túl (a
télien innen) de mindenestre valamiképp
konokul és kéken őszülő őszit hogy be-
csavarodott s a légbolt igen a lég
mint ledarált üveg roppant törött és
hosszant hasadozott és rém tajtékos
habot vet s aratfalevelet és dudorokat
gerjeszt és apaszt-duzzaszt tömlőlegeket
sodorva s kaszálva mit-mást gallyat
töppedt verebeket s vet hurkot keresztbe-
kasul és rettentően pesszimista kéjjel
ül orgiát a kerítés felett voyons íme
a levegő-tenger hasfájósan kiadós
ökrendezés előtt és voyons a (kézenfekvő)
hajók (:felhők) mennyei tenyéren a kékség
hosszában ahogy elnyúlnak: égi hajókonda
balról és merőlegesen és újra oldalt
legeli a legetfalja a csomós eget mint
kék sőt nyalogatja a messziségeket majd
lágymfordulat – égbolti sikk – és (mint
zúzott kirakatból szétszórt tépelt ruha-
falkák) szállnak egyre afehér légrongy-
zsákok (olykor kékestarkák) balról és
hirtelen erről és úgyszinte amarról és
el és megmásíthatatlanul tova a suhogó
levegőégben hol velem és veled dúsajkú
barátném a mélabús balkonkikötő persze
hogy ittreked miközben keringnek-forognak
s szállnak a magosba az illanó kerti
szagok és a nagy lomha és lucskos ősz-darabok
és minden de minden egészen olyan mint egy

1992. 14'

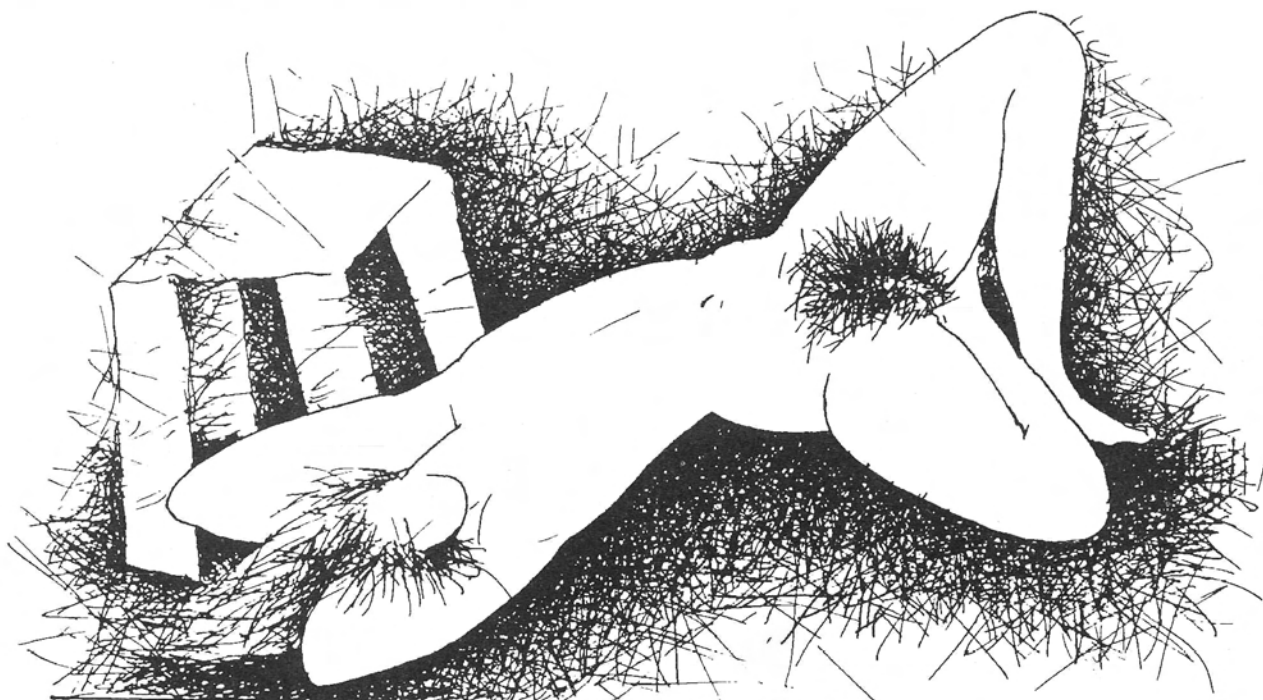
alumíniumszagú ének ahogy ülök itt és
enbotommal becézlek és képzetem közben
erre-amarra elkódorog közben mint munkás az
osztályharcra fehérlő tengeri foltra titkos
déltekére gondolkodom honnan ó! nem hajt a
passzát révült kikötőnkbe úszó-hadba-gyúrt
hajómasszát ó messzi malibou! hol a tenger
cipi-cupi-cuppanósan nyallintja meg a mart
homok-ajkát rejtekes szigetem ó! túl a lobogó
déli körön hol a nyár mint mérvadó évszak-eset
folyton folyvást fönnáll és ring telivér öröm
kvarcos partjainál hol a szél olykor kissé forgatag
fővenyt görgető ringlispiles kölyökrengeteg ó
malibou! hol akár tömegszám is elképzelhető a
szabadnász (lám mire nem visz az elme: szó, színes
játékot: képzetem hullámzó nászi kelme s mintája
az édeni a vérbő ananász) sajkás tömegnászban ott
tomporebel has és a kar és minden lágycsuka
csupa zengés csupa ó (bálvány bálvánnyal telik
bálvány bálványt dajkál ápol s eltakar amint a
konkáv idolba mélyed az érdes és lágycsuka) mert

1992. 14'

ott ajzó a tánc és a nászi szó mikor az öbölt
 ellepi tízszer száz s még sokannyi pántlikás
 hajó de ójaj hol van kék napomból eltűnt malibou
 hova lett?! vajh sejtí-e messzi sajkás népe: itt
 (b) ősz légörvény kél sforog a légkonda (balról) e
 balkáni pontról majd' kivet s majdhogynem
 elragad (naja! az ár!) kirekeszt s bezár ez
 a kert (mint víz ajégben) (és a sor[s]hoz ívelő
 mozdulat-keret: jóhúsú farod kitölti most
 mindkét combtövémet) amint benne is és mégsem
 ülök az ősz levegőégben szomorú szirének harangok
 és emésztő rének között (képtelen mutatás: a
 hangok) a kikötőerkélyen a hajókürt-csendben
 őszbe pólyáit szikár alak nézlek végigszimatollak
 és csípőd melled hasadpárjától kábán^k edvvel
 megáldalak mert lenne bár a kert itt malibousajkással
 nikkelfénnyel mézropogással részeg lepkezajjal és
 mondjuk ezer örülten boldog madárral csordultig
 teli – mindhiába: télkörön innen és délen túl
 senki de senki sem sejtíheti hogy míg a csupasz
 erkélyen tested hajója ringfüledejt éjbálákkal
 és húsrakományommal tele miért csukódik be az
 ablakszárny mögött a könyvszekrény sokat
 látott nagy kék szatírszeme

Közreműködött Babits Mihály, Caius Valerius Catullus, Francis Jammes, József Attila, Karinthy Frigyes, Tóth Árpád, Vörösmarty Mihály, valamint a Dictionary of Anglo-Saxon's Poetry (Oxford–London–Halifax, 1981. A New Directions Handbook, 464. p.)

1992. 14'

Paul Ofner – Bert de Rooij

Vizsgálat a csehszlovákiai cigány asszonyok meddővé tételének ügyében

– kivonat –

A CSSZK-ban élő cigányok harminc százaléka írástudatlan, ötven százaléuk végzi el az általános iskolát, mindössze 0,5%-uk fejezi be sikerrel a középiskolát. Nem létezik cigány iskolák, egy prágai intézmény kivételével. Sehoh másutt nem tanítják a cigány nyelvet.

1986-ban a szlovák kormány nyilvánosságra hozta a „cigányproblémáról” szóló jelentést, mely szerint minden harmadik cigány gyermek nevelőotthonban nő fel. A jelentés szerint a bűnözés mértéke a cigány gyermekek intézeti nevelésével csökkenthető.

STERILIZÁCIÓ

1988-ban törvény született „Az állampolgárok szociális biztonságáról”, melynek 35. cikkelye kimondta: Azon állampolgárok, akik „az élet és az egészséges népesség érdekében orvosi műtétnek vetik alá magukat, anyagi támogatásra jogosultak.”

Ezen anyagi támogatásnak a legnagyobb összege – a törvény 31. cikkelye szerint 10 000 Korona.

A 35. törvénycikk az abortuszról és a sterilizációról szól.

A társadalmi egészségmegővőről szóló törvény 27. cikkelye csak az érdekelt személyek hozzájárulásával engedélyezte a meddővé tételt. Az orvosnak kötelessége felvilágosítani a műtét alanyát a beavatkozásról és annak következményeiről.

A meddővé tétel utáni anyagi támogatás csupán lehetőség – így folyósítása nem kötelező –, ha a műtétet „közérdek”-ből végezték el.

Közérdeknek minősíthetők mindazon esetek, amikor a műtét alanya azért engedi meg a beavatkozást mert: *szellemifogyatékos, nőgyógyászati szövődmények valószínűsíthetők, illetőleg a magzat genetikai károsodásától lehet tartani.*

A 35. életév feletti nők, ha három vagy több gyermekük van, a 35. életévüket be nem töltött nők, ha négy vagy több gyermekük van maguk kérhetik a sterilizációt.

1986 júniusa óta mindazok a 18 év feletti nők is sterilizálhatók, akik három vagy több gyermeket szültek.

A Charta '77 által kibocsátott 23-as számú dokumentum szerint számos cigány asszonyt sterilizáltak. Néhány körzetben a szociális gondozók munkáját aszerint bírálták el, hogy milyen mértékben tudták rávenni a cigány asszonyokat a műtetre. Anyagi támogatásra azok a nők számíthattak, akiket sikerült rábírnai a sterilizációra.

KUTATÁS

A kutatás során, 1989 kezdetétől a Vereninging Lau Mazeril nevű holland szervezet és a Charta '77 hollandiai szóvivői az alábbi következtetéseket vonták le:

1. A cigány nők sterilizációja a múltban történt, nem sikerült az összes esetet feltárni és ellenőrizni. Mindez több olyan kérdést is felvet, melyeket nem sikerült megválaszolni.

2. Nem tisztázott az, mely cigány nőket kényszerítették a sterilizációra, és milyen szerepet játszott ebben a CSSZK-kormány.

3. Tisztázandó, hogy eltérő módon bántak-e a cigány asszonyokkal, a nem cigány asszonyokhoz viszonyítva, továbbá, hogy a cigány nők meddővé tételre kampányszerűen ment-e végbe?

Az első következtetés, hogy a cigány asszonyok meddővé tétele egy szélesebb cigányellenes megkülönböztető törekvés része. A kutatás szükséges, ám bonyolult feladat, hiszen nemcsak veszélyeztetett személyekről van szó, ebben a kérdésben várhatóan nagy nehézséget fog okozni a hatóságokkal való kapcsolat felvétele is.

1988 novemberében dr. Milena Hübschmannova néprajzkutató nyilatkozata szerint a cigány nőkön a korábrinál nagyobb számban hajtottak végre sterilizációt. Igen gyakran szerepel a hatóság által megjelölt okként a cigány nők „szellemi ingatagsága”.

A cigány nőket valamennyi esetben szociális gondozók vették rá a műtetre.

Az ezért kapott pénzből nem lehetett új életet kezdeni. Az összeget gyakran élelmiszer- és alkoholvásárlásra használták fel.

Nagyon sok nőt befolyásolt a 10 000 Koronás ajánlat azokban az esetekben, amikor semmiféle lehetőségük nem volt pénzt előteremteni. A szlovák hatóságok megpróbálták a sterilizációt titokban tartani. A helyszíni tényfeltárás azonban bebizonyította ennek lehetetlenségét.

1989 márciusában Ruben Pellar és Zbynek Anders több nyilatkozatot tett közzé. Ők ketten végezték a kutatást a cigány nők meddővé tétele ügyében. Beszélgetéseket rögzítettek sterilizált cigány nőkkel, és összegyűjtöttek minden elérhető információt. Megbeszélést folytattak az Egészségügyi és Népjóléti Minisztérium tisztségviselőivel. A tisztségviselők állítása szerint évente 500 nőt tettek meddővé, az 1988-as évben pedig 2000 cigány nőt sterilizáltak.

1989 szeptemberében Pellar és Anders jelentést tettek közzé tényfeltáró munkájukról. Ezt különböző hatóságokhoz is eljuttatták. Állításuk szerint igen sok cigány nőnél jogsértő módon történt a művi beavatkozás. Követelték, hogy:

1. az anyagi megfontolásból történő sterilizációkat azonnal és általánosan állítsák le;

2. a meddővé tétel helyett egyéb születés-szabályozó módszereket népszerűsítsenek a cigány népesség körében;

3. hajtsanak végre törvénymódosítást, mely szerint a nők csak szigorú orvosi okból sterilizálhatók, kizárva ezzel az anyagi ösztönzés lehetőségét.

A jelentésre Marie Bartosova, az Egészségügyi és Népjóléti Minisztérium képviselője válaszolt. E szerint „a sterilizációval kapcsolatban a meggyőzést minden állampolgárnál azonos módon alkalmazták. A gazdasági támogatás 25%-át adták cigány állampolgároknak.”

Nincs bizonyíték arra, hogy a cigány nők meddővé tétele a kormánypolitika része lett volna. Mégis, mi más lehet magyarázat arra, hogy az országban mindenütt a szociális gondozók és különböző hivatalos személyek olyan intézkedésekkel győzték meg a cigány nőket, amelyeket nem lehetett megtalálni a törvények vagy egyéb jogszabályok között.

1989 novemberében Anders és Pellar nyíltan folytatták nyomozásukat. Az új rendszer hatóságaitól azt kérték, igazolják a már korábban feltárt tényeket.

KÖVETKEZTETÉSEK

1. Szükség volt ugyan a cigány nők beleegyezésére meddővé tételük-höz, ez mégis gyakran hiányzott. A műtétről szinte alig adtak tájékoztatást. Nagyon sok cigány nő nem is tudta, hogy az operációt nem lehet meg nem történné tenni, közülük sokan meg is bánták, hogy megműtették magukat.

2. A felajánlott pénz az igen rossz körülmények között élő nőket elfogadhatatlanul befolyásolta a döntésben.

3. A nők nagy része mindaddig megtagadta a sterilizációt, amíg ki nem fizették neki a törvény által előírt támogatást.

4. A szociális gondozók visszaélték a cigányok helyzetével a meggyőzés során. Kihasználták a nők pénzügyi és szellemi hátrányosságát, kényszerítették őket a műtetre. Gyakran előfordult azonban, hogy az asszonyok kevesebb pénzt kaptak, mint amennyit eredetileg megígértek nekik.

5. Több esetben olyan asszonyokat, akik más okból voltak kórházban, beleegyezésük nélkül sterilizáltak.

6. A meddővé tételről szóló törvényt a cigány nők esetében többször megszegtek.

7. A sterilizációt jobban népszerűsítették a cigány nők körében, mint a nem cigány nők között.

8. Nem találtak még titkos utasítást sem arra, hogy a cigány nőket sterilizálni kellene. Mégis: a cigányok hátrányos megkülönböztetése e téren is mindennapos dolog a CSSZK-ban.

Noszkai Gábor fordítása

Nem méltó az életre?

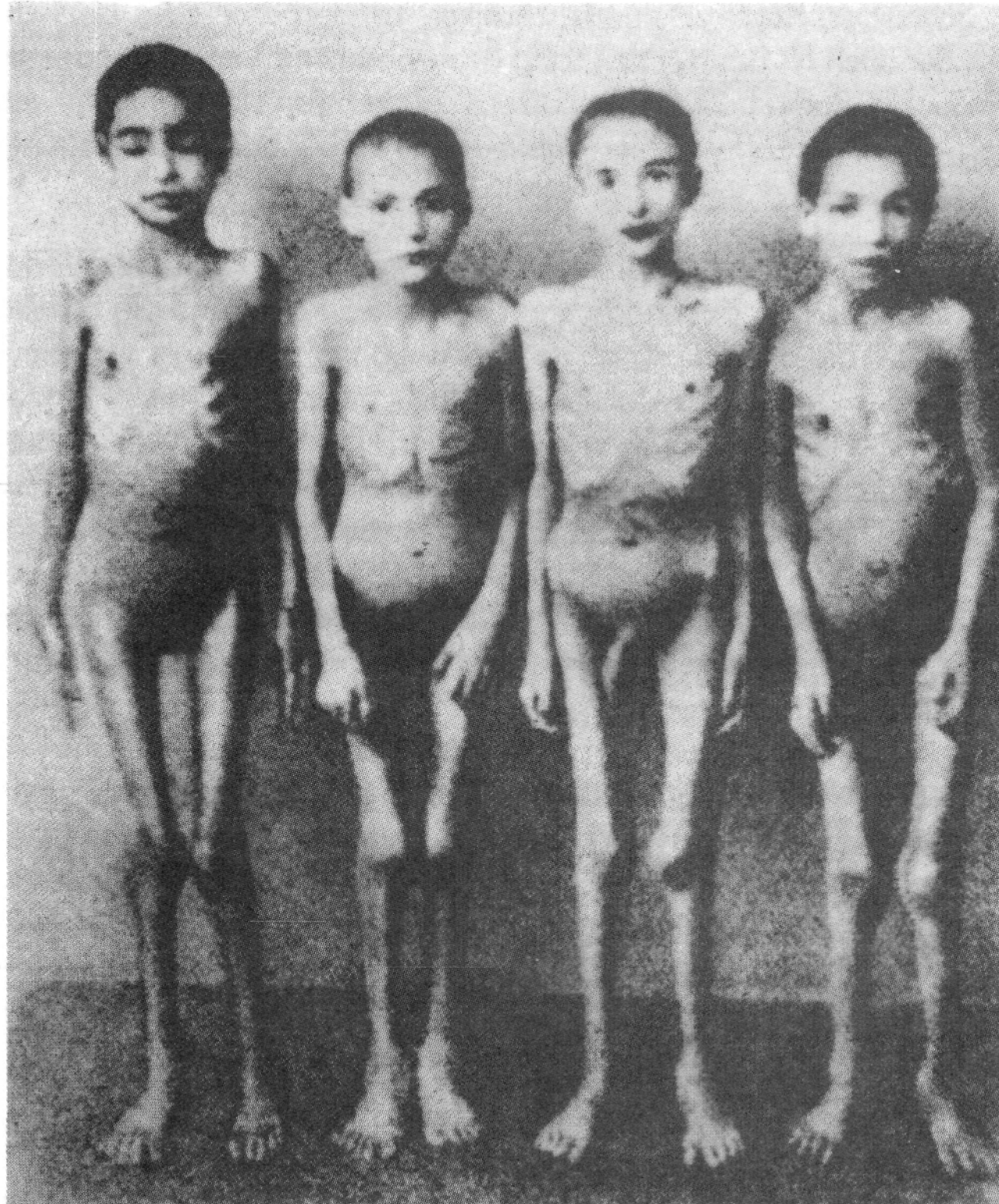
Egy orvosprofesszor megkérdezte hallgatóit, mit tanácsolnának egy ötödik gyermekét váró anyának, aki tüdővészben szenved, a férje pedig vérbajos. Első gyermekük vak, a második meghalt, a harmadik süketnéma, a

negyedik tébécés. A legtöbb hallgató abortuszt javasolt. Erre a professzor így szólt:

„Gratulálok, hölgyeim és uraim! Bizonyára fogalmuk sincs, hogy döntésükkel Beethovent ölték volna meg!”

Megjelent a „Napsugár” Gyermekmentő Alapítvány kiadványában

Roma-Kinder in Auschwitz, an denen der SS-Arzt Josef Mengele medizinische Experimente durchführte

Oriana Fallaci

Levél egy meg nem született gyermekhez

—részletek—

Ma éjjel tudtam meg, hogy vagy: egy csöppnyi élet a semmiből. Nyitott szemmel feküdtem a sötétben, és egyszerre, abban a sötétben, belém villant a bizonyosság: igen, vagy. Létezel.

Újra és újra feltettem magamnak a szörnyű kérdést: és ha neked nincs kedved megszületni? Mi lesz, ha majd egyszer a szememre hányod: „Ki kért rá, hogy a világra hozzál?” Az élet nem könnyű, gyermekem. Naponta ismétlődő háború, az öröm percei csak rövid zárójelek, súlyos árat kell értük fizetni. Honnan tudhatom, hogy nem az volna-e a helyes, ha eldobnálak magamtól, hogy nem a csendet akarod e inkább? Dehát nem tudsz szólni. Az a csöppnyi élet, ami vagy, még csak egy éppen hogy elkezdődött sejtsomó. Anyám azt állítja, hogy én jeleztem neki, és ezért hozott a világra. Látod, ő például nem akart engem. Tévedésből, egy figyelmetlen pillanatban kezdődtem. És hogy ne szülessék meg, minden áldott este feloldott valamilyen gyógyszert egy pohár vízben. Aztán sírva megitta. Itta addig az estéig, amíg meg nem mozdultam, rúgtam egyet, hogy eszébe ne jusson eldobni. Épp akkor emelte szájához a poharat. Rögtön kiöntötte az egészet.

Te nem rugdosol, nem jön tőled válasz. Hogy is jöhetne? Olyan rövid ideje vagy. De én már döntöttem: meg fogsz születni. Akkor döntöttem el, amikor fényképen láttalak. Persze nem a te fényképed volt, hanem egy ismeretlen háromhetes embrióé, az egyik újság közölte az élet kialakulásáról szóló cikk mellett. Ahogy néztem az a fényképet, elmúlt a félelmem: ugyanolyan gyorsan, ahogy jött. Olyan voltál, mint egy titokzatos virág, mint egy áttetsző orchidea. Felül valami fejféle két kis dudorral, amikből az agy lesz. Lejjebb valami üregféle, amiből a száj lesz. Háromhetes korodban szinte láthatatlan vagy, magyarázza a képszöveg. Két és fél milliméter. De már növekszik benned két pontocska, amiből a szemed lesz, valami, ami hasonlít a hátgerinchez, a gyomorhoz, a májhoz, a belekhez, a tüdőhöz. A szíved már teljesen kialakult és nagy is: arányaiban kilencszer nagyobb, mint az enyém. A tizenennyolcadik naptól vért szivattyúz, és rendszeren ver: hogyan is dobhatnálak el?

Ha egy napon azt kérdezed tőlem: „Miért hoztál a világra, miért?”, én majd azt válaszolom: „Azt tettem, amit a fák tettek és tesznek évmilliók óta, s azt hittem, helyesen cselekszem.”

* * *

Tegnap nagyon rosszkedvű voltam. Ne haragudj, hogy azt mondtam, eldobhatnálak magamtól, és te azt sem tudnád, hogy rosszat vagy jót tettem-e veled. Üres beszéd volt. Elhatározásom nem változott.

Ma éjjel beszéltem apáddal. Elmondtam neki, hogy vagy. Telefonon mondtam el, mert ő most messze van. Abból ítélve, amit hallottam, mintha nem örült volna. Először mély csend volt, mintha megszakadt volna a vonal. Aztán dadogó, rekedt hang hallatszott: „Mennyi kell hozzá?” Anélkül, hogy felfog-

tam volna a kérdést, válaszoltam: „Gondolom, kilenc hónap. Sőt már nem is egészen nyolc.” A korábbi rekedt hang egyszeriben élessé vált: „Úgy értem, pénz.” „Miféle pénz?” – kérdeztem vissza: „Hát hogy megszabadulhass tőle.” Igen, pontosan így mondta: „megszabadulhass tőle”. Mintha valami batyu volnál. Amikor a lehető legvilágosabban elmagyaráztam neki, hogy más veled a szándékom, hosszú fejtegetésbe bonyolódott, amelyben a könyörgés jó tanáccsal, a jó tanács fenyegetéssel, a fenyegetés ígérekkel váltakozott. Egy vagyont fizethetett ezért a telefonért. A központos kisasszony időnként hűledezve beleszólt: „Még beszélnek?” Én csak mosolyogtam, majdhogynem mulattam a dolgon. Lényegesen kevésbé mulattam, amikor – a hallgatásomon felbátorodva – apád arra a következtetésre jutott, hogy viselhetnék felesben is a költségeket, elvégre „mindketten bűnösök vagyunk”. Elfogott az undor. Helyette szégyelltem magam.

* * *

Ma vagy hat hetes. Tessék, itt vagy hathetesen hátulnézetből. A fényképek tanúsága szerint egy átlászó tojásban függsz, ami engem azokra az üveggömbökre emlékeztet, amelyeknek a közepébe rózsát tesznek. Te vagy a rózsza helyén.

* * *

Vettem neked egy bölcsőt. Már amikor megvettem, jutott eszembe, hogy a babona szerint ugyanolyan szerencsétlenséget jelent szülés előtt bölcsőt venni, mint virágot az ágyra tenni. Ruhákat is vettem neked: ingecskéket, rugdalózókat, és vettem egy szép zenélő dobozt is. Vidám keringőt játszik.

* * *

Egyre erősödnek a görcsök, nem tudok tovább vezetni. Csak találnék egy motelt, hogy megállhassak, hogy kipihenhessem magam. Friss aggyal talán rájönnék a megoldásra, hogyan menthetném a menthetőt. De hiába minden. Ugyanazt a bénító bizonyosságot érzem, mint akkor éjjel, amikor rádöbbszem, hogy létezel, és tudom, hogy épp most szűnsz meg létezni.

* * *

Megszakítottam az utat. Visszatértem a városba, és telefonáltam a doktornőnek, aki egyre csak hitetlenkedett. Megkért, hogy azonnal menjek el hozzá. Mindenre felkészültem, mindenbe belenyugodtam, úgy éreztem, képtelen lennék bármilyen reakcióra, mert én már mindent elmondtam, amit el kellett mondani, és végigszenvedtem, amit végig kellett szenvednem. A doktornő gumikesztyűt húzott, és megkeresett téged. Összeráncolta a homlokát, a tekintete elkomorodott. Aztán lehúzta a gumikesztyűt, és a szemébe dobta. Mindkét kezével az ágyra támaszkodott. Szomorúan rám nézett. „Jobb, ha most rögtön megmondom. Magának van igaza. Nem növekszik. Legalább két hete, de az is lehet, hogy három. Legyen erős, vége. Meghalt.”

Sípos Áron fordítása

Tamás Amaryllis

A gondolkodás luxusa

Beszélgetés
Sebeők Jánossal (2.)

Foto: Bánházi Mihály

– Az oktatási rendszer, mint a gondolat, csak az a mód, az a csatorna, amin keresztül az *Encyklopédia 2000* hatni tud.

– Igen. De az oktatási mód, mint innováció nem elégséges, hisz bármilyen pozitív oktatási rendszer is kizárólag azokat az információkat tudja strukturálni, melyek jelenleg hozzáférhetőek. Ha itt megállnánk (egy jó oktatási modellnél akár), az olyan lenne, mintha a *ptolemaioszi* csillagászatot oktatnánk a legkorszerűbb számítógépes eszközökkel. A *ptolemaioszi* csillagászat vilásképi értelemben elavult, tévedés volt. És azt hiszem, hogy hasonló módon az egész rendszer, amiben most élünk – tévedés, működőképessége ellenére is. A csernobili atomerőmű szintén egy műszakilag elavult, de működőképes konstrukció. Dolgok tömegét tudjuk megcsinálni; az elv, az értékrend, a „paradigma” (hogy *Kunra* hivatkozzam), ami ezek mögött a – műszaki értelemben sikeres – vállalkozások mögött áll – azonban rossz.

– Következésképpen új paradigma kell.

– És ez az új paradigma új fogalmakat igényel, hogy átstrukturálja mindazt, amit a világról tudunk anélkül, hogy a világról eleddig szerzett ismereteink hitelét alapjaiban megtagadná. Tehát nem arról van szó, hogy *Ptolemaiosz* után *Galilei* vagy *Newton* azt állította volna, hogy „nincsenek bolygók” – csak, hogy „másképpen mozognak”, illetve „a mozgás mögött más erők és más összefüggések keresendők”. Az új paradigma nem azt mondja, hogy amit eddig láttunk vagy tudtunk, az nem létezik, az hibás. Hanem éppen ellenkezőleg: amit eddig tudtunk, beilleszti egy összefüggő, koherens struktúrába. Ezt az újrastrukturát én megadiszciplinának neveztem el, érzékeltetvén, hogy ez az összes eddigi diszciplinák – művészet, természettudomány, társadalomtudomány, politika – fókuszpontja.

– Kultúrtörténetileg az *Encyklopédia 2000* nemcsak előre, hanem akár a kezdetekig szándékozik visszatekinteni. Egyszemélyes

ügy valójában? És ön csak kiszolgáló „személyzetet” keres? *Hawking*-nagyságú elméket – egy *Diderot*-i volumenű vállalkozáshoz?

– Olyan társakat keresek, akik az adminisztratív és pénzügyi feltételeket biztosítják. Szaklektorokat, akik ellenőrzik, átolvasásuk az *Encyklopédia 2000* szövegét. A szellemtörténet azt bizonyítja, hogy nagy egyéniségek nehezen tudnak együttműködni. Mert minden egyes nagy szellem – önálló értékrend. *Platón* és *Arisztotelész* nem tudott volna – ha alkalma lett volna – kidolgozni egy közös filozófiai rendszert. Ugyanez mondható el *Freud*ról és *Jung*ról. *Freud*nak ugyan tanítványa volt *Jung*, de másképpen látta a dolgokat. És egy olyan filozófia, amely *Jung* és *Freud* munkásságának eredőjeként volna leírható, nem működőképes. Bele kell gondolni abba, hogy több ezer éve az igazán nagy alkotások filozófiában, irodalomban, de beszélhetek festészetről is, egy *nomen* alatt voltak életképesek. *Leonardo* és *Michelangelo* sem tudott összefogni. Az összefogás a művészetek területén inproduktív fogalom. Tehát arra jelenleg nincs szükség, hogy ebbe a munkába én ekvipotens elméket bevonjak, mert akkor az személytelen és üzenetérték nélküli filozófia volna.

– Arra viszont szükség van, hogy szaktudományos értelemben az esetleges tévedéseket kiszűrjék.

– Nem vagyok tévedhetetlen, és nem is vallom magamat annak. És arra is szükség lesz, hogy amikor ez a nézetrendszer megjelenik és olvasható lesz, akkor immár az ekvipotens elmék ezt megvitassák, cáfolják, bizonyítsák. De a megmértetés, a világ meghatározó szellemi erőivel való konkrét kommunikáció és érintkezés csak akkor lehetséges, amikor én már letettem kártyáimat a „kártyaasztalra”. Ahogy a kártyajátékhoz is pénz szükségeltetik (nagy tételekben főképp), úgy ehhez a játékhoz is elengedhetetlen a tőke.

– *Az Akadémiai Nagylexikon becsült költségigénye hétmilliárd forint.*

– Ilyen jellegű könyv, még ha egyszemélyes enciklopédiáról van is szó – és nyilván nem harminc-negyvenezer oldalról (én három és négyezer oldal körülre tervezem a terjedelmét) –, komoly tőkebefektetést igényel. Főképpen azért, hogy ne érje utol ezt a könyvet a *Quasimodo-i* sors. Ne nyomják el a nagy nemzetközi kiadók, a nagy nemzetközi gazdasági csoportok által finanszírozott eszmék. A magas értelmiségi szintek műveltségi portfóliója is tudatosan a nagy gazdasági hatalmak által kerül kidolgozásra. Azok az előnyök, amiket egy angol vagy egy francia szerző élvez mindmáig egy orosz vagy egy kínai szerzővel szemben – gazdasági tényezőkre vezethetők vissza. Kevés az olyan kínai, mint *Nien Cheng* aki át tudta törni ezt a gátat. Gondoljunk bele, hogy az egymilliárd kínai közül páran biztosan tudnak írni, és Kínában, ahol még nincs demokrácia, bizonyára nagyon sok kézirat lappang a fiókokban – a publikálás legcsekélyebb esélye nélkül...

– *Jelenleg tehát úgy áll a helyzet, hogy megvan az apportvagyony: ez a maga agya. Ezenkívül – gondolom – van egy írógép. Nincs számítógép, nyomtató. A védnökök – láttam már egy reprezentatív névsort – végül is miben segítenek? Hogy minél több vállalkozó legyen, aki ebben az ügyben fantáziát lát és befekteti a pénzét?*

– Igen. Ők adják ennek a könyvnek a szellemi másodfedezetét. Azt a hitelt, amit az én nevem önmagában nem tud képviselni. Mert bármilyen szenvedélyes is az *Encyklopédia 2000* megalkotására vonatkozó szándékom, a legtöbb ember számára földolgozhatatlan, hogy egy egyéni alkotás szellemi nagyságrendje meghaladhatja a kollektív alkotását. Tehát föltétlenül kell, hogy a bennem és az ügyben bízók bizalmi tőkéje erősítse ezt a vállalkozást. Nem vagyok egyedül. Épp ma kaptam egy rendkívül megalapozó, erőt adó levelet Határ Győzőtől.

– *Abban biztos vagyok, hogy a mű egy példányban el fog készülni. De mintha a megvalósításhoz elengedhetetlenül szükséges pénzhajhászás eredményeképpen kitolódni látszana az a bizonyos dátum, amit „hallgatási fogadalma” kezdő időpontjaként jelölt meg. Ez képtelenség, amúgy is. Kell, hogy legyenek kiválasztottak, akikkel kapcsolatot tart, hogy ez a dolog menni tudjon a maga útján. Hogy ön zavartalanul ennek szentelhesse az energiáit, idejét.*

– Anno én a közélettől vonultam vissza. Minden olyan tevékenységtől, mint erre céloztam is, ami nem függ össze az *Encyklopédia 2000*-rel. Egy mű kétféleképpen vérezhet el. Olyképpen, hogy nem írják meg, vagy pedig úgy, hogy megírták ugyan, de nem jut el az olvasókhöz. A „22-es csapdájában” vagyok, mert ha az előfinanszírozáson dolgozom, akkor nem tudok teljes mélységben foglalkozni a művel; ha viszont kizárólag a művel foglalkozom, akkor is felelőtlen vagyok, mert félok, hogy megfelelő háttér nélkül nem akad kiadó, vagy ha akad, lenyeli szőröstül-bőröstül. Ez nem érdekem. Számomra – és itt térnék vissza a beszélgetésünk kezdetén elhangzott oktatási modellhez – az *Encyklopédia 2000* egy új világkultúra kiindulópontja. Ennek egyszemélyben kell hogy legyen producer és rendezője.

– *A rendező többé-kevésbé mindig kiszolgáltatott a producernek...*

– Ezért aztán a nagy rendezők előbb-utóbb saját filmvállalatot alapítanak, önmaguk finanszírozzák az elképzeléseiket. Ettől kezdve lehet alkotóilag szabadnak tekinteni őket. Én is alkotói, művészi szabadságomért küzdök akkor, amikor nem kívánom ezt a könyvet teljes egészében jogilag kiszolgáltatni egy kiadónak, nem akarom alárendelni esetleges szerkesztői ízlésdiktátumok-

nak. Egy gazdaságilag működőképes nemzetközi holdingot szeretnék létrehozni, mely ezt az új kultúrát terjeszteni tudja. Tehát nemcsak az *Encyklopédia 2000*-ről, hanem annak CD-ROM-ra vitt, videókazettákra írt változatairól is szó van. Arról, hogy én értékhardozó emberként egy új értékrend le-téteményeseként ökológiai tudatformálást műveljek. De nem a szó iskolás, cserkészés értelmében, hanem hatékony eszközökkel.

– *Paradox módon tehát előbb igen rámenősen – miközben ön irtózik ettől – kell megteremteni ennek az anyagi bázisát.*

– Ahhoz, hogy az *Encyklopédia 2000*-re épülő kultúra, mint egy önálló, új kultúra választható szemléletmód, más értékrendek mellett választható értékrend létezni tudjon, artikulálnia kell magát. A pártállam idején azt mondták, nincs szükség sokféle folyóiratra, nincs szükség „irányzatosodásra”. Legyen egy vagy két nagy folyóirat – a *Kortárs* vagy az *Új írás* például, és ezek – úgy mond – „helyet szorítanak” a legkülönbözőbb irányzatoknak – ez az igazi demokrácia. Ez nem demokrácia – ez diktatúra. Az igazi demokrácia az, hogy minden értékrend a maga territóriumán belül manifesztálni tudja önmagát. Legyen ez az értékrend egy irodalmi irányzat vagy a népi kultúra. Hiszen olyan népi kultúra nincs, hogy a csángók egyidejűleg a matyók, a románok, a csehek viseletét hordják magukon. Akkor az egy „semmilyen” népviselet. Ugyanez érvényes arra is, amikor valaki (egy személy) kisugároz egyfajta kultúrát. Az a kultúra, az a nézetrendszer, az *valamilyen* és nem *másmilyen*. Az *Encyklopédia 2000* formai mibenlétére vonatkozó elképzeléseim szintén egyediek. Nem szeretném, ha a csicsás-modern enciklopédiákra hasonlítana. Szellemisége inkább a századelő és a századvég nagy összefoglaló munkáira, vagy netalántán az újranyomtatott Szent Tamás-életműre kell hogy emlékeztessen. Szeretném, ha – amiképp a Pester Lloyd is úgy indult be újra, hogy felvállalta egy az egyben a régi címet, a régi tipográfiát – az *Encyklopédia 2000* is az emberi készségekre épülne. Tehát fotók helyett inkább metszetek, grafikák díszítsék majd. Lehet persze szó számítógépes grafikákról is, hiszen nem akar ez korszerűtlen enciklopédia lenni. De színesség helyett méltóságot sugározzon. Ez azonban olyan műszaki, nyomdatechnikai és egyéb részleteken múlik, melyeknek kimunkálására nincs módom akkor, ha nem vagyok szabad.

– *Emberi és alkotói szabadság... Vargha Jánossal beszélgettem a nyáron Bős–Nagymarosról, még az újabb rendszerváltás előtt. Nem került be az interjúba egy nagyon szellemes és elgondolkodtató következtetése az ő és a Duna-kör Alternatív Nobel-díjával (1985) kapcsolatosan. Amikor megkértem, hogy mutassa be ezt a díjat – mitől „alternatív”, kiket érdemesítették rá ez idáig –, azt válaszolta: ha jól utánagondol, azokat, akik megpróbálják jóvátenni az okozott környezeti károkat, melyeket a Nobel-díjas tudósok jól, rosszul alkalmazott találmányai nyomán a világ elszenved. Az ön enciklopédiája olyan szellemben készül – úgy sejtem –, amit nem vezet torz tekintélytiszteltet. Nem tart a tudományok és azok felhasználásának ambivalenciájával kapcsolatos állásfoglalás nehézségeitől? Kiknek, miféle különleges elemeknek szánja ezt a könyvet, ezt az új gondolkodásmódot? El fog-e jutni például a ruandai emberekhez, ahol a népesség nyolcvan százaléka analfabéta, ötven százaléka HIV-fertőzött? Az utcán tizenhárom-tizennégy éves gyerekek urai egy háromszáz méteres korsetnek – karabélyal a hónuk alatt. Vagy: a „tett halála az okoskodás” – alapon vágott bele – csak azért? Éppen azért?*

– Semmelweis is belevágott a maga hitének tárgyába. A technokrácia hivatkozik a világ jelenlegi állapotára akkor, amikor megpróbálja a cselekvőket a cselekvésről lebeszélni. Nem fog eljönni a belátható történelmen belül egy olyan időszak, amikor a gondolkodás ne számítana luxusnak, ne számítana fényűzésnek.

Én viszont éppen ellenkezőleg fogom fel. Minél drámaibb a helyzet, és minél több karabélyos ember grasszál Ruandában vagy Boszniában, annál inkább, és annál kiáltóbban van szükség az enciklopédistákra, van szükség Cousteau-kra, Attenborough-kra.

Számomra például rendkívül rokonszenves Joyce, aki nem különösebben foglalkozott az első világháborúval. Miközben az *Ulysses* maradandó értéknek bizonyult, az első világháború kora már nagyon „eltávolodott” a pszichikumunktól. Hisz – „meghaltuk”. Túl vagyunk a második világháborún, sőt... a – nem fegyverrel végigvívott – harmadik világháború utáni korban élünk. Egyébként nem gondolom azt, hogy kizárólag a magasabb elméknek készül ez a mű. Kétségkívül tabudöngető lesz, mert a szintézist fölállalni már önmagában véve az. De az *Encyklopédia 2000* nem minősíthető egy alternatív világ hadüzenetének a létező világ ellen. Inkább olyan, mint egy hormon, ami a teljes létező világot strukturálja át. De: nem szünteti meg... Ahogy a hormon sem szünteti meg az embert – csak a kislányt, amikor nővé érik. Én így kívánom átalakítani a világot. Tehát nem mondom azt, hogy a világ, vagy a nyugati civilizáció mindenestől fogva rossz, le kellene cserélni valami másra, és ez a más az *Encyklopédia 2000* által nyújtott alternatíva. Én azt mondom, hogy még éretlenek vagyunk sok tekintetben, még agresszívok vagyunk, mint a polpotista gyerekek, mint azok a ruandai gyerekek, akikről beszélt. Ideje volna föl nőni, ideje volna átmenni egy érési stádiumon, és ezt a maturációt kívánja az enciklopédia elősegíteni.

– *Térjünk rá Na-Ne Galériás ötletére. Hogyan jutott eszébe, hogy „kihívja” Papp Lászlót?*

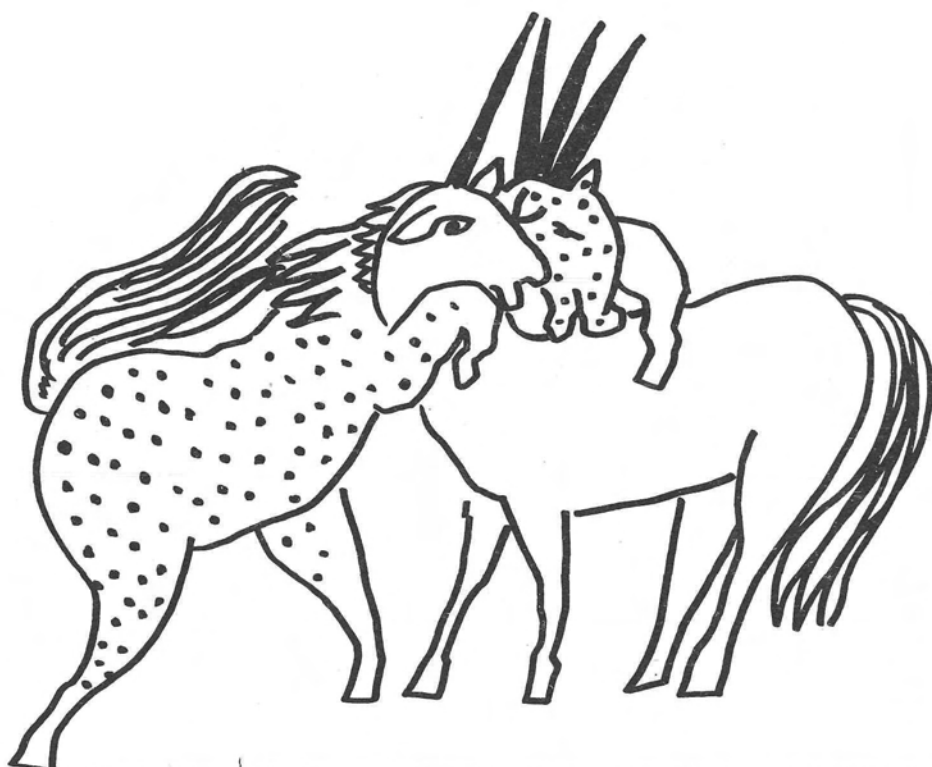
– Mediális lény vagyok, tehát közvetíteni szándékozom a humán és a reál diszciplínák között, a természet és az ember között. Túl ezeken, hiszek abban, hogy Magyarország csakis az emberi teljesítmények alapján kerülhet rá tartósan a térképre. És abban is hiszek, hogy minden nemű és fajú emberi teljesítmény becsülendő, legyen szó akár sportról, akár természettudományról, akár irodalomról. Amikor arra gondoltam, hogy a különböző teljesítmények egymás iránti szolidaritása miképpen volna valahogy pregnánsan és performance-jelleggel kifejezhető, szinte azonnal adódott Papp László személye, aki habitusában és teljesítményének jellegét illetően tőlem gyökeresen különböző személyiség. Olvastam, hogy fiatal gyerekeknek boksziskolát nyit, tehát változatlanul hisz abban, amit egész életében csinált. Felkerestem, és először az enciklopédia szakmai védnökségére kértem meg. Szinte ezzel egyidejűleg támadt az ötlet, hogy *miért is ne szállhatnánk ringbe egymásért!* Üzenetértéke lehet annak, hogy két ember nemcsak csépelni képes egymást. Szeretném, ha ez a vállalkozás éppannyira megélhető volna az emberek számára, mint például Papp László vagy Fa Nándor vállalkozása... Körülhajózni a Földet – ugyancsak kockázatokkal teli kaland, és ennek ellenére vagy éppen ezért, tömegeket mozgat. A humán kultúra letéteményesei is képesek erre. Bár egy mű megalkotásának szándéka, mint pozitív érzület – a túlnyomó többség számára – rendkívül nehezen élhető meg. Ha valaki körül akarja hajózni a Földet, ha valaki meg akarja

maszni a Csomolungmát, akkor a szándékáért eleve tisztelik – függetlenül attól, hogy leesik a Csomolungmáról, vagy elsüllyed az a bizonyos hajó. Szeretném, ha egy új értékrend létrehozásának a szándéka is emberi szimpátiát tudna kiváltani. Ehhez emberszabásúnak kell lennie, és talán akkor a legemberszabásúbb, hogyha bokszolómezebe bújjik, s egy teljesen „más” életfölgással *ütközik meg* a szó pozitív értelmében. Papp Lászlót meg fogom tanítani írógépelni, hogy rádöbbenjen, püfölni a gépet ugyanolyan nehéz feladat, mint ringbeszállni valakivel. A gép nem üt vissza, de a papírnak, a megformálódó szövegnek ellenállása van. A cél az, hogy én is átérezek valamit a gyakorlatban abból, hogy mit jelent ütni, ütések kapni, ütések elhárítani. A meccs arról fog szólni, hogy akár ilyen körülmények között is, mint ami az ütésekkel való kommunikáció, őrizzük meg az emberségünket. És ez az est természetesen az *Encyklopédia 2000* ügyét is szolgálja. Hiszen a híre eljuthat az érdeklődőkhöz, a befektetőkhöz, ugyanúgy, mint Papp Laci boksziskolájának a híre, hiszen ez egy kétfókuszú játék.

– *Beszélgésünkkor még öt év és két hónap van hátra 2000-ig. Fel akar vonulni ide a toronyba, hogy kizárja a véletleneket, az életet az életéből? A saját sorsa az Encyklopédia 2000 elkészültének a sorsa lesz?*

– Igen. Én ezért a könyvért jöttem a világra. Az *Encyklopédia 2000* – fedőnév. A valódi név mágikus szó, mint a ZEN vagy a TAO... Nekem valóban nem lesz az öt év alatt saját életem. Egy viszonylag hermetikus térbe zárom magam, de elmenekülni nem lehet. Remeteségem azonban, akárcsak a KETREC-demonstráció, vagy éppen ez a PAPP LACIS-demonstráció – nem öncélú. Hanem életem áldozati följánlasként való alárendelése az enciklopédia igényeinek. A kétezres dátum pedig nagyon jó dramaturgiai időpont arra, hogy az ember – és az emberiség – újragondolja és átgondolja a történelmét.

Sebeők Jánost a „Hidak a Jövőbe Alapítvány” 1994. decemberében Liska Tibor Díjjal tüntette ki „a múlt, a jelen és a jövő ideológiai szintézisének kidolgozásáért”. – (A szerk.)

Antal István

Bábok a Toldiban

A Quay fivérek filmbemutatói a Titanic Fesztiválon

Az animációs film talán minden művészi kifejezési forma között a leginkább félreértelmezett. Ennek fő okai a *Walt Disney Productions*-nak és a névadó forgalmazó cégének, a *Buena Vistának* a tevékenységében keresendő. Ha egyszer egy igényes filmtörténész veszi magának a fáradságot ahhoz, hogy összehasonlító elemzésnek vessen alá századunk avantgárd vagy egyszerűen, megalkuvástól mentesnek tekinthető művészeti produktumait és a mindenkori Walt Disney cég termékeit, meglepő felismeréshez fogjutni: a kaliforniai *Burbankben* birodalmat alapító mágus termékei mindig, és zseniális érzékkel kicentizett módon, pont az ellentétes végetlet képviselték. Soha nem apró megalkuvásokról vagy a problémák félreértelmezéséről volt szó, nem önleplező kikacsintgatásról a félműveltek vagy negyedérszékenyek cinkosságának elnyeréséhez,

hanem konzekvensen ismételtetett, és kőkeményen kimondott NEM-ről: a problémák öntörvényűségéhez közelítő művészi magatartás tagadásáról. Egyszerűen ijesztő ugyanis, hogy Disney életének minden periódusában és valamennyi vállalkozásának irányításakor a korszakok legaktuálisabb esztétikai, sőt, kultúrtörténeti problémáira ismert rá, és/de – nyilván – végigzongorázva magában a lehetséges premisszákat és konklúziókat, minden esetben az összefüggésektől leginkább elemelt, legáltalánosabb és legsekélyesebb, a nézője belső felindulását legerősebben leszedáló elfojtáshoz jutott. Ez az úgynevezett „ahatapasztalat” behelyettesítése „déja vu” élménnyel vagy a katarzis-igény édes tejbegrízbe oldása, szakszerűbben: az animációnál elkerülhetetlen antropomorfizálási gesztus felcserélése a néző infantilizmusával. Nem véletlen, hogy a kulturális populizmus, eredetileg megrendelt, és legidőtállóbb jelképe a Disney-féle három kismalac: már régen elfújta a fejük fölül a hátat a farkas, de ők rendületlenül tartják az ajtaját. Közismert, hogy *Steven Spielberg*, amikor maga is világbirodalmi léptékekben kezdett gondolkodni, szóban és tettekben – lásd a *Szörnyecskek* című film mozi jelenetét – Walt Disneyhez fordult ideáért.

Persze, Disney megtehetette, hogy hatalmi úton kanonizált egy, a spielbergi nagy-egészhez képest parányi szakmát. Ha már, legalábbis a spielbergi léptékekben mérve, ez, remélhetően, nem olyan egyszerű. Tény, hogy Spielberg és társai az animatikus gondolkodásmód azon területein hódították meg legerősebben a nézők agyát, amelyik Disney, az ősapa számára a legkevésbé volt érdekes: az antropomorfizált háromdimenziós objektumok és objektumok univerzumában.

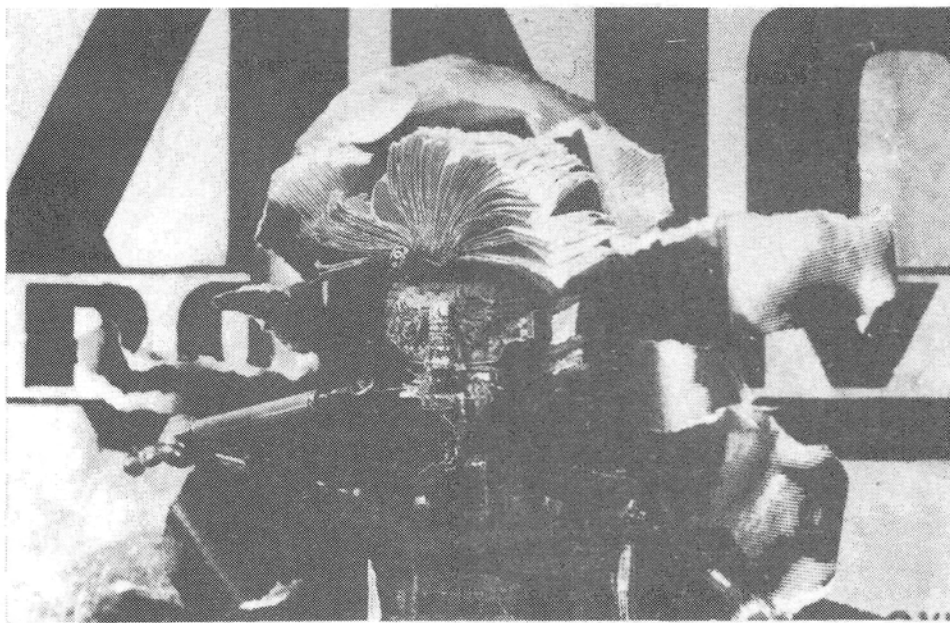
Az a *Philadelphiából* származó, de *Londonban* letelepedett ikerpár, akiknek a felszínes megjelölése – *Brothers Quay* –

művészi márkavédjegy lett, ugyanennek az univerzumnak kutatja a csodálatos titkait. Persze, dehogya... Még a papír is belepirul talán, hogy egymástól néhány sornyira kénytelen elviselni magán ezeket a neveket. Ha a felismerési hatását pszichoterápiás aprólékosággal feltérképezhető Disney-hez vagy Spielberghez hasonlítom a *Fivérek*et, akkor inkább olyanok, mint az eldugott falvak, ösztönből éneklő, tanulatlan énekesei: állnak az udvarban, és hagyják, hogy kifújja magát belőlük a dal. Mérlegelés nélkül fűjják a magukét. Hogy animátorként élnek, élettelen tárgyak, illetve darabos formák megmozdításával keresik a kényerüket, és mülátlják az időt, csak egy nagyon felszíni dimenzióban teszi őket összehasonlíthatóvá a két hókuszpókuszszárral. Végül is, a felületes szemléllő számára rángatózik az is, aki táncol, meg az is, aki azt ugrálja ki magából, hogy a forró platnira helyezte az ülepét.

A bábfilm *Európában* és *Észak-Amerikában* a bumfordisággal hat. Réminézettű *Auguszták*, *ORWO*-filmekben kéklő-zöldlő kelet-német műanyagállatok, ugrifüles fafigurák, fémvázastestben forgó kefefejek jelentik nagy általánosságban a műfajt. Jó esetben arról van szó, hogy a „csúnyában” is van valami szép/jó, de a tömegtermelésben nem marad más, mint a perverzió, az életre keltett alpári vízió. Akadnak költők is persze, a legnagyobb, *Jiří Trnka* itt a szomszédban élt és napjaink bábköltőfejedelme, *Jan Svankmajer* is Prágában lakik; őt mesterének s művészi harcostársának tekinti *Stephen* és *Timothy Quay*. Tizennégy perces tisztelgő filmjüket (*Jan Svankmajer babaháza*) vetítették a Toldi moziban is, láthattuk, amint bevöröslik a *Rudé Pravo* a művész ablakán, mint ahogy láthattuk a bábfigurákba tárgyasult víziók ettől függetlenül bonyolódó életét – és láttuk, hogy ez, csakis ez az univerzum a Fivérek számára, nem az, amelyik látszólag a Disney-ével és Spielbergével (is) közös.

Egy figura, amelyet a Gilgames eposz ihletett.

Jelenet a „Jan Svankmayer babaháza” című filmből.

Képzeljünk el bábokkal eljátszott történeteket, amelyek úgy bonyolódnak, mint egy balett vagy egy zenemű. Ugye, képtelenség. A Quay Fivérek filmjeit nézve, az embernek olyan érzése támad, mintha valakit egy olyan nyelven hallana beszélni, akinek minden egyes szavát felfogja, és érti, de a mondandó, a nyelv folyamatossága csak akkor lesz az övé, ha nem a fogalmisággal kifejezhető értelmi tartományban kutat, hanem valahol azon túl. Vagy az előtt. Ha a szavakat csak útmutató jelekként használja, amelyek értelmezése a helyes irányba löki, de ahogy túllép rajtuk, jobb ha elfelejti az üzenetüket, a konkrét tartalmukat, és teljesen tisztán sodródik az újabb jel felé. Totális, érzéki élelmény minden egyes film, minden egyes jelenet.

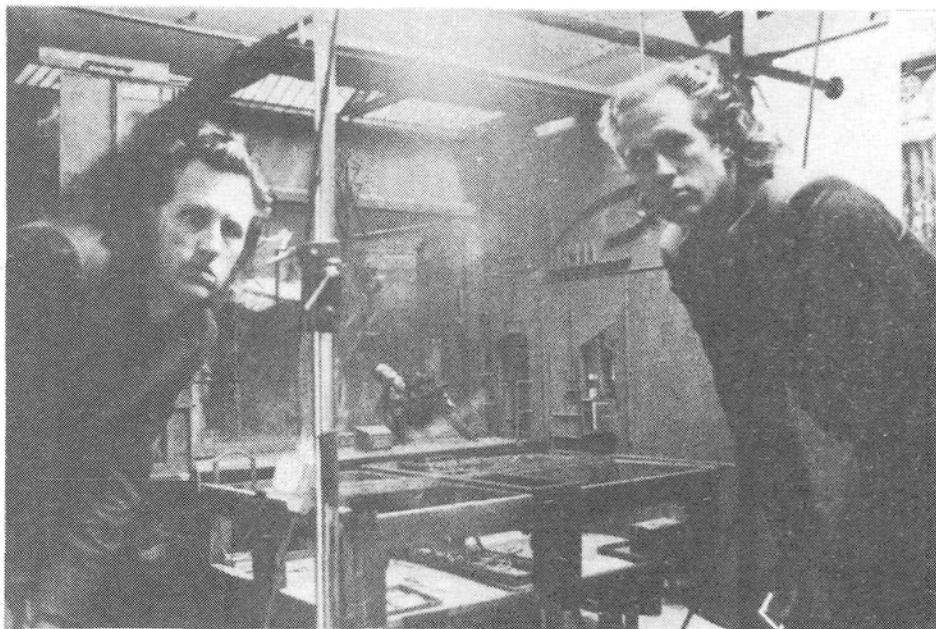
A főmű, a *Krokodilok utcája*. Húsz perces és negyven másodperces varázslat a fiatalon meghalt lengyel avantgárd író és színpadi szerző, Bruno Schulz írásából, akit 1942-ben az utcán lőtt le a Gestapo. „A Krokodilok utcája engedmény volt, amelyet városunk tett a modernitás és a nagyvárosi korrupció felé. Annak a környéknek a balsorsa az, hogy soha, semmi nem sikerül arrafelé, semmi sem nyer végleges lezárást” – írja Bruno Schultz, és ezzel az idézettel fejeződik be a film. Ez a gesztus, ez a lengyelül és angolul egyaránt olvasható üzenet – éppen az elhelyezés hangsúlyosságával – túlmutat a sajátos film-történetre szervezett koreográfián, ami megelőzte addig, és az alkotópáros *ars poeticájának* tűnik, csak persze, az elődított, megcsavart olvasatban: az előzményekkel összhangban és elementárisan érzéki szinten azt engedi sejtetni a nézővel, hogy a Quay testvérek, vajon miért, miféle belső démonokat féken

tartva, nem kötnek kompromisszumokat magukkal és másokkal sem. Mennyire meghatározó erejű az a belső irtózat, ami lehetetlenné teszi számukra, hogy engedményeket tegyenek a személyiségükből kilöködő víziók képekbe, életbe terelgetése során.

A budapesti programban öt teljes hosszúságú, önálló film szerepelt (11 és 21 perces vetítési hosszban) és négy alkalmazott mű, négy artistikus miniklip az MTV műsorából. Ismerheti ezeken kívül a magyar televízió néző is Péter Gábrriel sokféle elismeréssel honorált, *Sladghammer* című klipjét, amelyet ugyan Stephen Johnson rendezett, de amit nagyrészt a Fivérek animáltak, s ami szintén magán viseli jellegzetes animációs szemléletüket.

Miben és mennyiben sajátos ez a szemlélet? Filmkészítői mentalitásukról már elmondtam, hogy úgy mesél el térben és időben lebonyolódó, és eleve absztrakt – hiszen megmozgatott bábokkal lejátszó történeteket, hogy az eseményekben nyoma sincs a linearitásnak: a

dramaturgia koreográfiai törvényszerűségeknél engedelmeskedik. Ez természetesen, szorosan következik az animátori – sőt, kamerakezelői (ők maguk veszik fel a jeleneteket) – magatartásból. A figurák és tárgyak egyrészt atmoszférájukkal hatnak, illetve egy-egy komplex, de határozott atmoszfériális egység részeként jelennek meg, másrészt anyagukkal és mozgásuk karakterével is atmoszfériális szerepüket teremtik meg. Ebben segíti a Fivérek az, hogy előszeretettel használnak marionettbábokat, amelyeket a mozgatási technika jellegéből fakadó módon, folyamatosan exponáló kamera előtt animálhatnak, nem pedig koc-

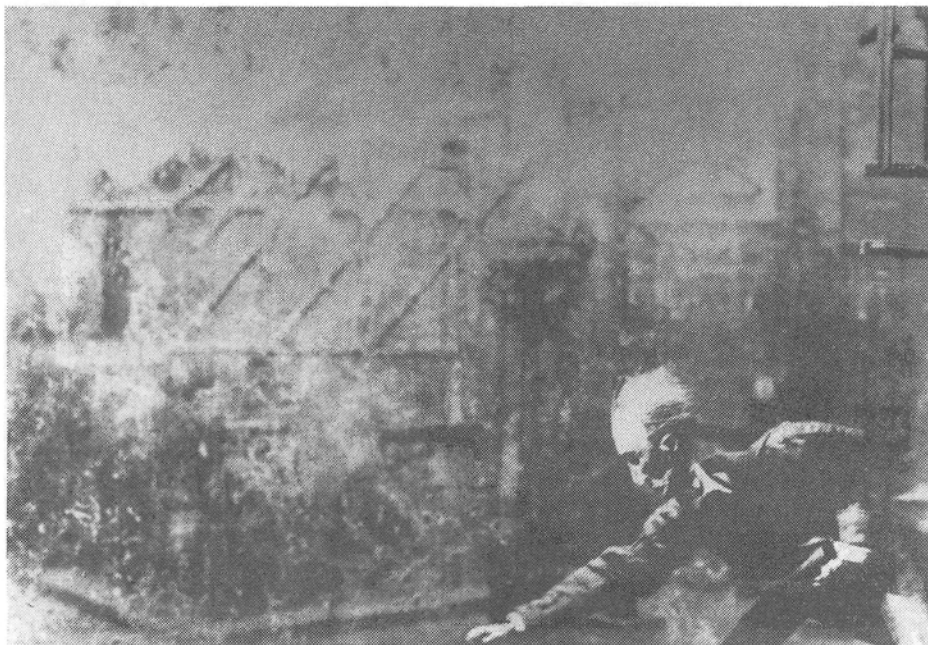

A Quay fivérek forgatás közben.

kázva, mint a leszúrt bábokat. Ez lehetőséget ad a bemozdulásokra, a hagyományos filmanimációhoz képest sejtelmesebb, afény-homály-homályosabb dimenziókat a szokásosnál elmélyültebben kiaknázó szekvenciák alkalmazására. A figurák egyébként is, mint személyiségcsokkjelennék meg, ami itt nem nyomorék mivoltukat jelenti, hanem karakterük és atmoszfériális szerepük külsődleges jegyekben is megjelenő hangsúlyozását, más jegyek rovására. Nem emberek ugyanis, hanem animációs hősök, költői képekben megjelenő szerepszubsztanciák. Bár többször is a balettről beszéltem, de alkalmazásukat a vérben szereplő szavakhoz hasonlíthatom, amelyek elsődlegesen nem az értelmükkel, fogalmi jelentésükkel hatnak, hanem ízükkel, ritmusukkal, tonális hangulatukkal. Ugyanakkor, van a jelenetezésben valamiféle bevallott színházi reminiscencia is: éppen a statikus állások és jelenetek meg a rohanó mozgások és az illékony kiterítettség szembeállítása sokszor az izgalom forrása.

Érdekes a képzőművészekre jellemző igényesség és művesség (a londoni Royal College of Artban tanultak) meghatározójelentéte, miközben ócska anyagokhoz nyúlnak, szinte a hulladékok között kotorásznak. Nincs ennek semmi köze

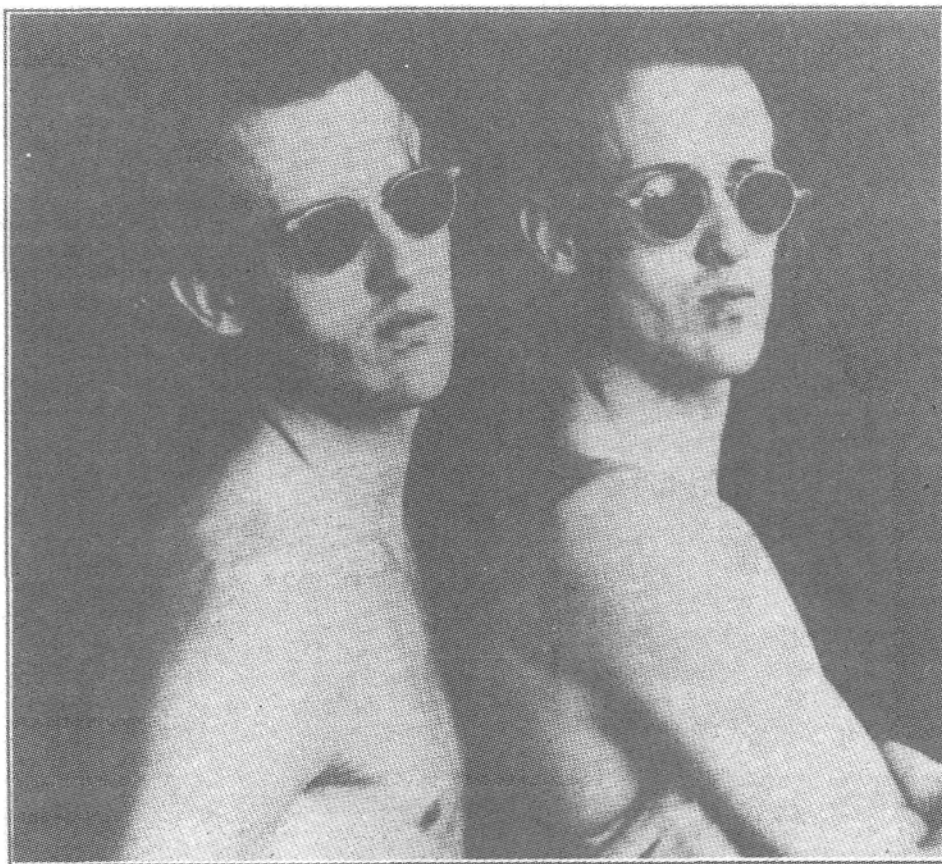

Krokodilok utcája.

a *Pop* gesztusához, amely a generális image-váltás és a látvány gyakoriságának nevében egyenlőségjelet tett a tárgyak és képzethordozóképességük között. Itt, az atmoszfériális jelentőségén túl, az értékek és a folyamatosan megújuló invenció örökkévalóságáról van szó. A talmisság elvetéséről, a felszín csillogásától való elfordulásról: lehet, hogy lerobbant anyagokat (is) használnak vagy olyanokat, amelyekhez a lerobbantság és az avítság képzete társul, de amiket használnak, azok mind igazi anyagok, a maguk nemes egyediségében azok. És bármennyire ismerősek, erre minden beállításban újdonságként döbbenhetünk rá.

Talán ez az image-archeológiai anyagkezelés és asszociációs gondolkodásmód indokolja, hogy ilyen feltűnő érdeklődéssel, elmélyültséggel és gyakorisággal fordulnak forrásmunkaként témáikban, történeteikben a középkelet-európai (mindenek előtt a lengyel és a cseh) kulturális tradíciók és nyelvezet felé. Munkatársaik között is sok az innen elszármazott művész. Az Európának ezen a fertályán élő emberek sajátosan elgyötört és meggyötört sorsa, a művészetüket jellemző empatikus anyagkezelés inspiráló forrásává vált.

A Quay Fivérek két vetítése, és személyes budapesti jelenlétük az 1994. októberében megrendezett második *Titanic Fesztivál* legfontosabb eseménye volt.

Greenaway „The Falls” (Vízesés) című filmjének főszereplőiként.

Üzenetek Pimodánba II.

A társadalom élő emlékezete két nemzedéknyire nyúlik vissza. Az idő óta ezrével vándoroltak ki innét magyarok. S ezrével menekültek a szülőföldjükről ide be is. Az idő óta gyilkos kézre adtak itt zsidót, cigányt, mert zsidónak, cigánynak született. S kikergettek innen németet, s az otthonából kiűztek délszlávot, mert délszláv.

Példamutatóan meg kell védeni a hazai kisebbségeink jogait, s itt elsősorban a hazai cigányságra gondolok, mert nálunk az ő sorsuk olyan nagy horderejű (ámbár tartalmát tekintve nagyon más) probléma, mint a magyar kisebbségek léte a szomszédos országokban. [...]

Ha nem tudjuk elfogadni azt, hogy a magyar társadalom teljes jogú és teljes értékű állampolgára mindenki, aki itt él és tiszteletben tartja az ország törvényeit – akkor is, ha történetesen szlovákul, románul, vagy cigányul beszél... –, akkor nemigen találjuk majd meg a helyünket és szerepünket az új Európában.

A cigányság kérdését itt, a közép-európai térségben, főleg a társadalmi helyzet, az integráltság foka és az előítéletek jelentik, ezért nagyon tanulságos volna a szomszédos országokkal e kérdésben is közösen folytatni szakértői megbeszéléseket, annál is inkább, mert Kelet-Szlovákiában a cigányság helyzete nagyban hasonlít az észak-kelet-magyarországiakra...

A kérdést... komplex közép-európai problémának kell fölfogni, amelynek megértésére sokkal komolyabb energiát kell fordítani az eddigienél.

Engedjétek, hogy jöjjenek, s ha maradni akarnak, akkor maradjanak; hiányoznak nekünk. Engedjétek, hogy legyen közöttünk, németek között félmillió vagy még több roma és szinti; nekünk van égető szükségünk rájuk. [...]

A segítségünkre lehetnek azzal, ahogyan egy kicsit megzavarják ezt a nagy rendet itt. Az életmódjukkal igazán megszínezhethetnek valamennyire a mienket.

Megtaníthatnának bennünket arra, hogy milyen érdektelenek a határok; mert a romák és a szintik tényleg nem ismernek határokat.

A cigányok mindenütt otthon vannak Európában, ők azok, akiknek mi csak képzeljük magunkat: ők született európaiak.

Ez a kor tanított meg rá, hogy hol az ember helye, ha igényt tart az „ember” névre: a mindenkori kiszolgáltatottak oldalán.

Nincs kétféle emberség, csak egy. A közös.

Aki azt mondja, mi, s csupán a szerelmét, egy érdekcsoportot, egy pártot, egy osztályt, egy népet vagy akár egy egész nemzetet ért belé, s nem értette bele szónoki többsébe a földek, a vizek, a fák, a mindenfajta élőlények, ne mondjam, a levegő másféle nyelvét, annak nem pusztán hiábavalóan ostoba a beszéde, hanem pusztító.

Mert szép és lelkesítő eszme az önrendelkezés, és hosszan vitatható, hogy a személyes avagy a nemzeti önrendelkezés előbbrevaló-e, de nincsen olyan személy és olyan nemzet sincsen, akinek

azt az önmagára vonatkozó, és a nyelve szerint mindig is csak önmagára vonatkoztatott eszmét ne kéne a természet önrendelkezésének szempontjából átgondolnia ahhoz, hogy ne önnön létfeltételeit szüntesse meg.

A civilizáció eddig alig volt hajlandó dialógusba kezdeni a törzzsel, hisz ha valakit lekezelünk, rendszerint fel sem tételezzük, hogy képes az értelmes beszédre és az ellenérv megértésére. Dialógus hiányában, parancs és büntetés volt a civilizáció nyelve, mikor a törzzsel társalgott. [...]

A megvetéstől a gyűlöletig halad ma a cigányság kálváriás „progressziója”. Sok oka van annak, hogy a cigány számos helyen a zsidó sors örökébe lép, és különböző utak nyílnak meg ebből a szerepváltásból előtte.

... antropológiánkhoz, sajnos hozzátartozni látszik, hogy valakinek be kell töltenie a megüresedett helyet. Így vált a cigányság, egyelőre más csoportokkal versenyben, különösen a posztkommunista világban, növekvően a gyűlölet, és többé már nem a megvetés céltáblájává. [...]

Aki... jogkövetelő, az csak a gyűlölet, nem a megvetés céltáblája lehet. [...]

A cigányság nem „történelmi nép”, amennyiben egy mitológiai, nem pedig egy historicista tudatot épített ki magának. Ez önmagában nem kritizálható. De amikor a cigányság képviselői ügyüket egy historicista civilizáció asztalára teszik le megfontolás végett, átveszik, mert át kell venniük, e civilizáció szótárát és bizonyos normáit. Az pedig csak azokat az embercsoportokat tiszteli, amelyek „történelmi sérelmeket” prezentálnak neki. [...]

A cigányság magával szembeni kötelessége, egyben lehetséges pajzsa is a gyűlölettel szemben, a történetiség szellemét önmagában feléleszteni. A historicizmussal kapcsolatos megjegyzésem átvezet a cigányság jelen alternatív választásának gondolatához. Annyi ugyanis bizonyosnak látszik, hogy a törzsi élet felett megkongatták a vészharangot. A modernitás nem tud többé a cigány marginalizálásával együtt élni, a cigány pedig nem hajlandó tovább tűrni kisémmizettségét. Ez a feszültség a „törzs” és a „civilizált világ” két-pólusosságában nem feloldható többé. Mi hát a kivezető út? Egyfelől a cigányság követheti a ma szomorúan divatos biopolitika, a „test átpolitizálásának” útját. Ebben az esetben fajnak fogja tekinteni magát, olyan csoportnak, melynek testébe, génjeibe van írva közössége. Minthogy így, az amerikai feketék egy tekintélyes részének módjára ugyanazt a nyelvet, a faj, a vér, a gének nyelvét beszélne, mint egykori elnyomói és a mai gyűlölet felszítói, az eredmény előre látható lenne. A cigányság ezzel a választással egy önpartheidbe vonulna, melynek mezsgyéjén majd dűlni fog, szokásos bájával a fajháború. De van egy másik út is: az etnosszá, a politikai és kulturális közösséggé válás lehetősége. Ebben az esetben a cigányság nem csupán emberi jogait követelhetné, hanem erényt faraghatna a szükségből. Azt mondhatná: amíg csak lenéztek, nem is voltam számotokra ember, legalább nem teljes értékű ember.

Most gyűlöltök, tehát vagyok.

(A szövegben részletek olvashatók **Göncz Árpád** 1994-es újívi, valamint a *Holocaust 50. évfordulóján* mondott beszédeiből; **Günther Grass** 1992-ben Münchenben a *Kammerspiele* színpadán mondott beszédéből. **Hankiss Elemér**: *Ki kell végre találnunk ezt az országot*; **Kiss Gy. Csaba**: *A kisebbségek fennmaradása európai érdek*; **Nádas Péter**: *Harmadik levél* és **Fehér Ferenc**: *A megvetéstől a gyűlöletig: A végig nem vitt „végső megoldás” című írásaiból.*)

III.

Családomat gyakran kétségbe ejtette a gyászos szomszédság; személyes megalázásnak érezték az „idetolakodott” külvárosi népet, amely ilyen aljasan és szószátyáran lefetyelt belé a mi finom, választékos életünkbe. Nem ismertem soha egyiket sem e derűs kedélyű, kegyeiket bőkezűen osztogató „bevándorolt” leánykák közül; de rövid otthoni látogatásaim időszakában leküzdhetetlen érdeklődéssel pislogtam át a perelő, tisztátalan és ordenáré szomszédság felé, s csak valami hamis, „úri” szégyenérzet tartott vissza, hogy a leányok félreismerhetetlenjóindulatát ki ne használjam... Úgy gondoltam, szolidárisnak kell maradnom a családdal, nem állhatok le ezzel a „népség”-gel; csak ne éltek volna olyan jókedvűen, olyan pancsikáló, önfeledt és szemmel láthatóan boldog lubickolással a „bűn”-ben!... Folyondárral futtatott, üvegtetős, előkelő „hall”-unkban ültem, könyvvel kezemben, gögös és elutasító arckifejezéssel, s két olvasmány között lapos, vágyakozó pillantásokat vetettem a cigány zsvajntól hangos, jó húsu és égre kiáltó elégedettségben, büntudatlanságban evickélő nőstények felé. Nem, szó sem lehetett holmi méltatlan közeledésről, nem dobhattam oda a család tekintélyét prédául a jókedvű kisasszonyoknak; a lépcsőháztól a padláskamráig minden válogatottan „más” volt nálunk, apámat megválasztották az ügyvédi kamara elnökének, a város előkelőségei jártak hozzánk, az udvaron szökőkút csobogott... Lesütöttem szemem, olvastam és unatkoztam tovább. Ez a polgári szolidaritásérzet később is, sokszor visszatartott kétes, minden jel szerint méltatlan és tisztátalan, s mégis oly édes-gyanúsán vonzó szórakozásokról; néha azt hiszem, mindenestől talán a „boldogságtól”, attól az önfeledt, fegyelmezetlen idegállapottól is, aminek ára van, s legtöbbször annyi az ára, hogy „tekintélyünkkel” fizetünk szenvedélyeinkért... Bonyolult feladat, amíg egy ember kidolgozza magát az osztályszolidaritás kötelékeiből, s a boldogságot minden kínálkozó alakjában vállalni meri.

A szomszéd ház szemlélése, ez a meleg „mocár”, amelyben elégedetten kuruttyoltak az élőlények, gondolkozóba ejtett, hogy ami az életben penetránsan, közönségesen vonzó, az soha nem az eszmény, s a valószínűleg nem tiszta, nem is egészséges, nem is veszélytelen állapot... Nem állhattam le velük, mert az ebédlőben hasábfakkal fűtöttek nálunk a kandallóban; s akadt-e még sok kandalló a városban?... Sok idő telt el, amíg megtanultam, hogy nem a kandalló a fontos. Rejtegetett, képmutató, s mégis leküzdhetetlen rokonszenvet éreztem szomszédaink iránt; oly vígan éltek, vagy talán nem is vígan, csak éppen éltek, minden lélegzetvételükkel teli tüdőre szívták az életet, szabadon, szempontokra és „szolidaritásra” való tekintet nélkül. S mindenestől rendben volt az is, hogy éppen őket telepítette szomszédunkba a végzet; ezt a szájaló proletárságot; valahogy az élet egyensúlyozó szándékát, kiegyenlítő bosszúját láttam a „sorscsapás”-ban.

[...] orrunkat önrézetesen felhúztuk, s most fricskát kaptunk reá; mikor szépen beültünk a „saját”-ba, ahol minden olyan mesterséges, mértékre készült, odatepedett a szomszédba ez a sivító proletárság, ez a másik világ, s orrunk alá bűzölgött moslékszagával, kegyetlen illatával.

Nem tudnám megmondani, miért, de az életnek ezt a fonák elrendezését mindenestől rendbenvalónak találtam.

A hazát nagyapám felvilágosításai alatt kezdtem megismerni, mint az élet nagy csapását, amely vagy az ellenséggel lövet föbe, vagy maga végzi el.

Mikor pedig nagyapám érezte, hogy mindenféle nevelődési igyekezetem dacára sem érzek különösebb vágyat a hazafias kilátások

iránt, elmondta az anekdotát, melyben a cigány ütközet előtt azt kéri, mutassák meg neki, ki az ő ellensége, mert ki akar vele békülni.

Én az anekdotát akkor megtörtént esetnek gondoltam és a cigányokat magasabbrendű embereknek képzeltem, akik egyedül tudnak helyesen gondolkodni.

*

Végül is maga értelmiségi, meg tisztességes is, akkor meg? Mégsem görgetheti az örökkévalóságig a cigányokkal a hordókat! Melleben ülhetne, dél körül bezárhatna, mert ugye, rendet is kell valamikor rakni, és szép nyugiban törhetné a fejét, hogy milyen poénokat rakjon azokba a színdarabjaiba, ha akarná, akár szunyálhatna is ott egyet, na, mit szól hozzá?

*

Egyszer csak arról a büntényről beszéltek, amely akkoriban izgalomban tartotta az egész környéket. A büntényt, melyben vér és ondó összefolyt, két cigány fiatalember követte el. Egymás szavába vágtak, izzásig fokozták, mindenki a saját fantáziájának járása szerint ecsetelte, miként kellene a két fiatalembert megbüntetnie. A fantáziák jórészt hasonlítottak egymásra, nem voltak különösebben ötletesnek nevezhetők, de egyre nagyobb lett a végőz. Mondták, mit tennének ezekkel, színezték, licitálták, tocsogtak a földézhető rémtettekben. Hallotta a fülem, hogy emberem a maga részéről beszüntette a munkadalt, egyre nagyobb a csöndje.

A kórust mindeközben azon meggyőződés vezette, hogy semmiféle tortúra nem lenne elég, a sok pedig mindig kevés lenne. Ültem, pucoltam a tégláimat. Másfelől ajogrend gyűlöletének a dalát énekeltek, hiszen a derék emberek szemében a bíróság várható ítélete nem lehetett más, mint merő infámia. El sem tudtam képzelni, milyen lehet egy ilyen kórusmű zárata. Egykedvűen pucoltam a tégláimat. Érezhetően közeledtünk a beteljesítő zárathoz, amikor megszólalt a barátom dörgő basszusa. Nyugodtan és méltóságteljesen. Indulatát talán csak a hangerőben lehetett volna megmérni, mert ebben rejtezett a reszketés impulzusa. Azt dörögte, hogy aki gyilkolni akar, az gyilkos, s ha vért akarnak, akkor folyjni fog. És ha tíz év múlva megint patakokban fog folyjni, akkor majd gondoljanak arra, hogy az ilyen beszédektől folyik, ezektől a szavaktól, nem mástól.

*

A politikusok ezerszer is elmondhatják az összes nemzetközi fórumokon, hogy a világ új elrendezése csak az emberi jogok általános tisztelete alapján képzelhető el – ez semmit sem fog érni, amennyiben ez a parancs nem az embernek a lét csodája, a világminőség csodája, a természet csodája, a saját létezését eredményező csoda iránti tiszteletében fog gyökerezni.

*

(A szövegben **Márai Sándor**: *Egy polgár vallomása*; **Szathmári Sándor**: *Hogy is volt hát?*; **Václav Havel**: *Audiencia*; **Nádas Péter**: *Hatodik levél*; **Václav Havel**: *Egy új korszak küszöbén* c. művéből szerepelnek idézetek.)

Összeállította: **Noszkai Gábor**

Ladik Katalin közreadja

Az utazás

Részlet a készülő regényből

Az előző fejezetben kiderült, hogy három azonos nevű nő létezik, közülük kettő Újvidéken és egy Budapesten – a Budapesten élő nő egy hetilapnál a versrovatot vezeti, az Újvidéken élő nők egyike üvegező és képkeretező, a másik pedig színésznő, aki verseket is ír – a Budapesten élő névrokon közreadja a leveleket – Matkovics üvegező levele.

* * *

Ebben a fejezetben a szerkesztőnőtől megtudjuk, hogy Budapesten járt az üvegezőnő – a helyettesítő asszony Zebegényben – egy titokzatos utazásról is szó van Kiskunhalas és Szabadka között – egy szőke nő lúdbőrös, emberi bőrt hímez – a bicikliülést egyre mélyebbre nyomják a szőke nő fara közé – csendélet halakkal – a herceg diesel lovon érkezik – Aladdin szeméremtestéről leborotválják a szőrt a Koszovó cukrászdában.

* * *

(... Az üvegezőnő első levele után egy biztató levelet írtam neki, afféle „lelki elsősegély”-szerűt, amelyben megértésemről biztosítottam, és hogy továbbra is érdeklődéssel olvasom leveleit, valamint a mellékelt dokumentumokat; arra is biztattam, „írja ki magából” mindazt, ami bántja, írja meg vallomását, élményeit, és amennyire erőmből és tudásomból telik, „megszerkesztem” ezt az egyre növekvő kéziratthalmazt. Tapasztalatlan szerkesztő lévén, nem tudhattam, mibe bonyolódok bele. Alig tíz hónapja voltam a lapnál, amikor azt vettem észre, hogy egyre zavartabb lettem, a szerkesztőségben furcsán néztek rám, az üvegezőnő levélküldeményei pedig már elborították a szerkesztőségi asztalt.

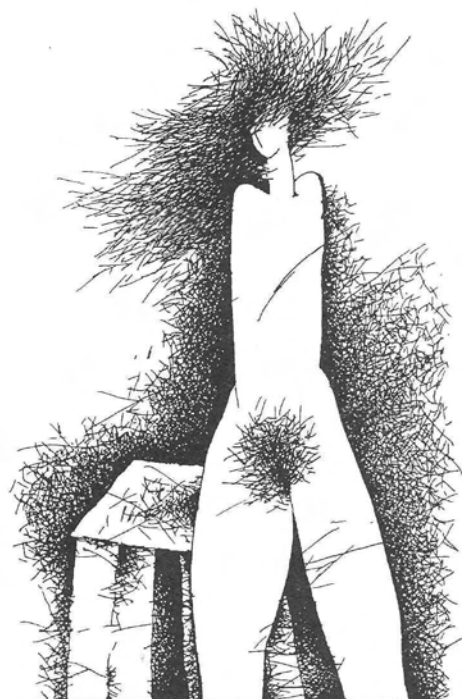
Minap az üvegezőnő személyesen hozott egy nagy kartondobozt a szerkesztőségbe, amely leveleket, kéziratokat, fényképeket, újságcikkeket és magnószalagokat tartalmazott. Azon a napon nem mentem be munkahelyemre, ezért nem találkoztunk. Gondolatban már jó ideje készülök vele találkozni, de örülök, hogy ez a találkozás nem most történt. Túl sok gondom van (talán miatta is) a munkahelyemen. Másnap, 1994. augusztus 3-án a hírlapok között lapozgatva a Pest megyei Hírlapban a következő írás ragadta meg figyelmemet...)

A helyettesítő asszony

... AZ estre, melyre Ladik Katalin performansát meghirdették, a zebegényi Szőnyi István Emlékmúzeum melléképülete udvarról nyíló kicsi helyiségébe zavart asszonyka érkezik. Zavarra okai: nem tud jól magyarul, alig bírja a csomagokat, amelyeket cipel, és neki kell jelentenie az egybegyűlteknél, nem jön, akire várnak, tehát a színésznőt, Katalint neki kell helyettesítenie.

Elhozta, amiket ő küldött. De el saját „árúját” is. Nem érti, mi a kettő között a különbség. Mindent kírak, elének sorakoztat. Dicsér. Magyaráz, küszködik a számára idegen nyelvel, melyet azonban – erről többször biztosítja hallgatóit – szorgalmasan tanul.

Jugoszláviából jött. Ha az már nem is létezik, mégis, tulajdonképpen onnét. Újságokat hozott, ottani hírekkel. Tárgyakat,

melyeket Katalin, az újvidéki színésznő a szerepeiben használt. Látta az előadásokat, melyekben szerepelt, de nem értette őket. Nem tudja, mi a jelentése ennek vagy annak a tárgynak. De rábízta: hát itt van, tessék.

Rendes, megbízható asszony. S zavartsága mögött valójában határozott is. Mindenről, amit bemutat nekünk, amit ajánl, biztonsággal kijelentheti, hogy az hasznos, jó. Neki tetszik, ő szereti. Szerinte érdemes megvenni. Megéri az árát. Amellett nélkülözhetetlen is.

Csak Katalin helyettesítése nehéz a számára. De segítségül hívja. Újra bekapcsolja a magnetofont – melyről korábban általa kedvelt török népzene hallgatható –, s onnét a színésznő szólal meg. Balladákat mond az emberáldozatra épülő Déva váráról, a három árváról.

S most már megjelenik ő maga is. Az asszonykáról lekerül a kendő, ajogging, a haja lebomlik, fekete csipkeruhát visel. Mintha a falból szólna, mintha a föld alól szólna, fehér fátlyak kötik gúzsba, fehér fátlyak kötik be a száját. Hát ezért nem jöhetett. Ezért küldte maga helyett azt az asszonyt. Minden asszony betöltheti a feladatot. Hogy szóljon. Ha akar. Ha igyekszik.

Jogging van rajta, kendő. Mert megint felveszi ezeket, rá a fekete csipkére, a kibomlott hajra, és a sok holmit is összerámolja. Ideje mennie. Sziréna szól. Visít a sziréna. Siếtében is azért valamiről még gondoskodik. A holmik közül a palack ásványvizet itt hagyja. A víz, a tiszta víz, az nagyon fontos, már korábban is elmondta, most megismétli. Itt hagyja nekünk, nézőinek a vizet.”

Csendélet halakkal

Hideg vasúti sínek a combjaim között. A POLÓNIA nemzeti expresszvonat kitepte magát ölem ragadós sötétjéből. Piszkos, zöld tűk szurkálják a sötétséget a vasútállomás épülete felől. A hegekbe a vonat utolsó kocsijának ablaküvegére ezt hímezték: KISKUNHALAS,

Hol vagyok? Mi történt velem? Rettenetesen fádom... Úristen,

hiszen teljesen meztelen vagyok! Mi törtééééte veleeem?... És ki ez a nő mellettem? A homályban nem jól látom, de olyan furcsa az arca, talán meghalt. Jobban szemügyre szeretném venni, de mintha megérezte volna szándékomat, mocorogni kezd. Előveszi retiküljét, keres benne valamit. Megtalálja. Lassú mozdulattal, figyelmesen befűzi a láthatatlan cernát a láthatatlan tübe és nyugodtan hozzálát a puha, emberi bőrhöz hasonlatos anyag hímzéséhez. Azt tapasztalom, hogy az a bőrszerű valami lúdbőrös kezd lenni. Megborzongok. Hová tűntek a ruháim? Meg kell találnom őket, vagy szereznem kell valami öltözetet, hogy le szállhassak erről a vonatról, amelyre nem tudom, hogyan kerültem, és feljelentést tegyek ruháim eltűnéséről; bizonyítékként felmutatom majd a birtokomban levő gobelint, amelyet E. A. Poe CSENDELET HALAKKAL c. rajza alapján készítettem. Van egy ZENIT-B fényképezőgépem is, benne MAYA DERÉN LÁTOGATÁSA.

A homály ellenére megtaláltam a fényképezőgépet, nyakamba akasztom, felállók, a fülke padlóburkolata síkos, a levegő sűrű és keserű. A tudómba sötét, sűrű folyadék ömlik. Istenem, hol vagyok?... Aza nő félig eldőlvé, mintha aludna, még mindig öltögeti azt az emberi bőrt. Kinyújtott lábán átlépek, nem mozdul. Bizonyára vak, azért tud hímezni a sötétben és ezért nem vette észre, hogy meztelen vagyok. De alig gondoltam ezt végig, előbb füttyentett, aztán lassan elindul a vonat. Kiröpülök a fülkéből, kitépem a vonat ajtaját, és leugrok a lépcsőkről, hozzávetőlegesen kétszáz méterre az állomás épületétől.

Egy nagy halom kartondoboz és hullámpapír között találok magamat. Dühös vagyok, amiért ilyen helyzetbe kerültem. Matatok. A lábamhoz ütődő tárgyakkól arra következtetek, hogy egy hulladék-lerakatban vagyok. Székek, nedves matrac, kartondobozok... Tovább tapogatok. Hideg, ragadós növényzet csavarodik bokámra, kiszívja csontjaim melegét. Hirtelen éles fájdalom nyilall bal sípcsontomba. Egy biciklipedál! Kitapogatom: egy fér-fikerékpár. Felülök rá. Uuu u u u u u h h h h ! Még soha ilyen és kiéhezett valami nem markolta meg a pinámat. Pedálozok. A kerékpár meglehetősen jó állapotban van. A tenyéryeni műanyagülés átforrósodott alattam. Nedves rongyai közül előmerészkedik a hold. Megállok, látom a holdfényben, hogy az a titokzatos vak nő áll előttem, elállja az utamat. Hosszú, szőke haja van, fiatal és a látásával sem lehet baj, hiszen le tudott szállni a vonatról, és félreérthetetlen gesztussal a kerékpárra kéredezkedik. Bólintok. Magához szorítja fekete retiküljét, átveti lábát a biciklin, és szorosan mögém, a csomagtartóra ül. Megnyergelem a dögnehez kerékpárt, és a sínek mentén elindulok vissza a vasútállomás hunyorgó épülete felé. A hold egyre húsozabb, a fűcsomók nyálkásabbak, a bicikliülés pedig éhesebb lett, én... pedig... mind nehezebben... kapok levegőt... Meggémberedett végtagjaimban kezd megindulni a vérkeringés. Hideg levegő korbácsütései a tudómban. A nő hátulról átkarol. Ujjai közül nyálkás, hideg fűcsomók lógnak ki. Megborzongok. Megállok, ledobom a biciklit, a nő lerogyan a sárba. Gyors mozdulattal lecsavarom a kemény bicikliülést, és amíg a földön kúszva keresi retiküljét, világító fara közé jól benyomom. Megdermed. Erősen markolom az ülést, és beljebb tolom. A nő vinnyogni kezd, és szürcsöli ujjai közül a fekete fűcsomókat. A bicikliülés egyre mélyebbre fúródik. A nő négykézláb, magasra düllesztett tomporral, szétfeszített fara között félig lenyelt bicikliüléssel, állát és felsőtestét majdnem a földre szorítva, mintegy párducugrásra készen, hosszú szőke haját a pocsolójában húsos holdkaréjjal sulykolja.

Ujjaim meggémberedtek, elengedem az ülést, lerokadok a nő mellé. Erre abbahagyja a sulykolást, és elnyúlik mellém. Zihálunk. A hold gyöngyházfényűre borotválta a testünk köré csavarodott síneket.

Herceg diesel lovon

A vasúti sínek mellett elterülő két női testből pára száll. Az egyik test az enyém. Nyálkás bicikliülés dagad ki a mellettem fekvő nő combjai közül. Minden hihetetlenül kitapintható és valóságos. Érzem a nő ágyékának meleg tejszagát, halom nyűszítését, érzem a kátrányos talpfák és alattam a csúszós, rohadt növényzet kipárolgását, és még mindig érzem bal sípcsontomban a fájdalmat, amelyet a kerékpár pedálja okozott.

Az égbolt fejemre húzta sötét, kilyuggatott tollpárnáját. A szemem telefolyt ragadós, higanyos fénnel. Szájpadlásomon is érzem a keserű ragacs ízét. HAZA AKAROK MENNI! Összerándul a gyomrom, öklendezem, kihányom a higanyfényt... Hrrrooo... Hrrrooo... Hrrraaa... Hrrraaa...

Két macskaszem hunyorog bal felől. Felállók, bámulok a fény irányába; lehet, hogy egy farkas szeme, de az is lehet, hogy egy vadászkutyaé, még inkább egy németjuhász kutyaé, hiszen közel vagyunk az országhatárhoz. A nő hangosan lélegzik, ő is a két mozgó fénypontot figyeli, és fényképezőgépem szíjának egy darabját rágja. Kiragadom szájából a szíjdarabot, és elkezdek hadonászni. A két macska- vagy kutyaszem fokozatosan reflektorfényé válik. A teherautó egyenesen felénk tart. Megáll előttünk, de a fények nem alszanak ki.

Egy bőrzakós, farmernadrágos férfi közeledik felém. A szőke nő cuppogni kezd, erre a farmernadrág elindul a nő irányába. Hirtelen mozdulattal elkapom a bőrzakót: elvinne-e bennünket a határon túlra? A bőrzakó megáll egy pillanatra, majd a Közel-Kelet valamely nyelvén ilyesmit mond: MASSZATOK FEL!

Elhelyezkedünk a sofőr melletti ülésen, takarókba burkolódzunk, majd útítársnőm egy spanyol dalocskába kezd. Éneklés közben megigazítja haját a visszapillantótükörben, amelyet

1992. M1

időközben összefröcskölt nyálával, és retiküljéből két számlát vesz elő, és azokat orrom alá dugja. Mindkét számlán az én nevem és vezetéknevem áll, de két különböző cím van feltüntetve. Miért utalták két címre a villanyszámlákat?... Lehet, hogy csak az egyik számla az enyém... de melyik? Az egyik a nevem mellett ez a címzés áll: Novi Sad, Save Vukovića 18. A másikon pedig: Novi Sad, Solunska 9. Melyik számlát kell kifizetnem? És egyáltalán... hogy kerül ez most ide... Hirtelen nem is tudom, melyik az én címem. Teljesen megzavarodtam... Hogyan kerültek ehhez a nőhöz a villanyszámláim? Kicsoda ez a nő?

Ekkor a teherautó megáll egy felirat előtt: **ÚTLEVÉLVIZSGÁLAT-PASOKA KONTROLA.**

Medúza-tutaj a Koszovó cukrászdában

– Gyorsan visszajött Magyarországról – vigyorog rám az egyenruhás tiszt a sofőrfülke ajtajában. Bajusza jobb fele csárdást, a bal fele kólót táncol. Elsírom magam.

– Elveszítettem az útlevelemet...

A csárdás megállt a levegőben, a kóló még mozog. Rövid csend.

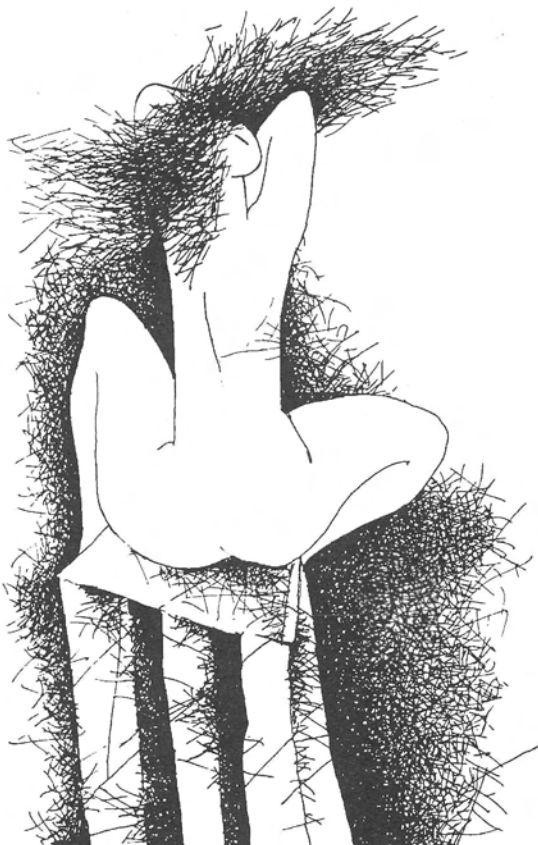
– Szerencsére felismertem magát. Remélem, elintézem valahogy.

Húsz perc múlva titokzatosan bebilleg a bajusz.

– Minden rendben, Madam. Máskor jobban vigyázzon. Vizsontlátásra!

Hálából le szeretném fényképezni, de szerénységből, vagy a szolgálati fegyelem miatt nem engedí.

Elindulunk. Mindhárman éhesek és szomjasak vagyunk, de ilyenkor, persze, egyetlen vendéglő sincs nyitva. Még az

1992. AA'

ÁBRAHÁM vendéglő is bezárt, átépítés miatt. Ekkor megpillantjuk álmaink mesebeli házikóját, a mi igényeinket kielégítendő: egy elhanyagolt állapotban levő ház egy részét átalakították cukrászdává, a többi része jobb napokra vár. Az épület fő díszé ez a kivilágított kétnyelvű felirat:

poslastičarnica KOSOVO – KOSZOVÓ cukrászda

A bejárati ajtóhoz sietünk, de csalódottan tapasztaljuk, hogy ez is zárva. A bőrzakó ügyesen kinyitja az ajtót. Nem gyújtunk villanyt, a telihold teljesen megvilágítja a helyiséget. Négy asztal, székek, a pulton az üveg mögött a tálon néhány krémes és egy tepsi, tele baklavával, az ajtón egy rövid, fehér vászonköpeny lóg, a falon pedig egy tükör és Tito marsall fényképe. Hiába keressük, nem találjuk a vízcsapot. Sofőrünk eltűnt a ház valamelyik zugában. Ledobjuk magunkról a sofőrabinban szerzett kockás plédeket, és elindulunk nekem ruhaneműt szerezni. A nő magára húzza a rövid cukrászköpenyt és vihog.

– Menjünk medúza-bálba!

– Talán a MEDÚZA-TUTAJRA? – helyesbítem a nőt, aki nyilván elvettette a híres festmény nevét.

– Miféle tutajra? Dehogyan tutajra, bálba! Medúza-bálba!

– Ünnepsz valamit? – kérdezem, de ő tovább hülyül.

– Bálba! Bálba – süviti.

– Ne hülyéskedj, hagyd már abba! – próbálom komolyra fordítani a szót. – Még mindig nem árultad el, ki vagy és hogy hívnak.

A nő erre abbahagyja groteszk táncát, amely gyerekes ugrándozáshoz hasonlított inkább, és haját igazgatva hozzám hajol:

Én csak arra emlékszem, hogy a vonatban egy nő lefényképezett engem – és elindult a másik helyiség felé. – Arra is emlékszem, hogy dögölt halakat ábrázoló gobelin volt nála – miközben ezt mondta, orrát a hal bűzétől befogta, és mintha fuldokolna, sietve becsukta maga mögött az ajtót.

Retiküljét itt hagyta, gyorsan átkutatom: egy borotva, tű, fekete cérna, útlevel. Hallom lépteit. Kiveszem a borotvát, és gyorsan becsukom a retikült. A sofőr farmernadrágját és bőrzakóját nyújtja felém.

– Alszik – suttogja, és a szomszéd helyiségre mutat.

A zakó eltakarja combomat, majdnem a térdemig ér. A borotvát a zsebbe rejtem.

– A pultról hozd ide a baklavát! – utasítom a nőt.

Lábujjhegyen belopakodunk a másik helyiségbe, ahol a mi Aladdinunk alszik egy rohadt matracon. Intek a nőnek, óvatosan megközelítjük a szuszogó férfit. A tepsiből a sűrű cukoroldatot lassan rácsorgatom vastag és piszkos lábujjaira, lábszárára, combjára, ágyékára, majd ágyékán a sűrű, bódító aromájú mohára, ahol izzadság, sperma és vizelet szaga keveredik. A dió- és tézstatörmeléktől mind sűrűbbé váló szirupot a férfi fekete szőrrel borított mellén kenem szét. Aladdin e művelet alatt nem ébredt fel. Egyszerre kezdjük lenyalni róla a szirupot. A szőkeség a férfi mellkasánál, én a lábujjainál kezdem. A köldökénél összetalálkozunk. A nő kitátja száját, mutatja nyelvén a diódarabokat, kuncog, és jóízűen csámcsog. Lehajlok a köldökhöz, és tisztára nyalom az édes gyűszűt.

A sötét, göndör mohánál megállunk. Vizelet és fahéj csípős íze a szánkban. Összenézünk. Előveszem a borotvát. A nő elragadtatással figyeli mire készülök. Néhány gyors, határozott mozdulattal megborotválom a mi alvó Aladdinunk szeméremtestét.

1992. NA'

Nagy Ágnes *testrajzai*

Luzsicza Árpád rajza

Tisztelt Olvasó!

A Cigányfűró ez évi számai, valamint az 1995-ben megjelenő hat száma megrendelhető postai pénzes utalványon az alábbi címen:

Cigányfűró szerkesztősége
1055 Bp. Bajcsy-Zsilinszky út 72.

Előfizetési díj összesen 640,- Ft + postaköltség – példányonként Budapestre 32,- Ft, vidékre 41,- Ft.

Hol kapható el a Cigányfűró? Az alábbi helyeken folyamatosan:

Írók Boltja (VI., Andrássy út 45.), Balázs Béla Stúdió (V., Bajcsy-Zsilinszky út 36–38.),
Rátkay Klub (VI., Városligeti fasor 72.), Cirko-Gejzír (VIII., Lőrinc pap tér 3.),
Kossuth Klub (VIII., Múzeum u. 7.), Pont Könyvesbolt (V., Mérleg u. 6.),
Fiatal Művészek Klubja (VI., Andrássy út 112.), Örökmozgó (VII., Erzsébet krt. 39.),
Hunnia Kávézó (VII., Erzsébet krt. 26.), Kosztolányi Művelődési Ház (IX., Török Pál u. 3.),
Szindbád Mozi (XIII., Szent István krt. 16.), Katalizátor Iroda (VII. Krúdy Gy. u. 4.),
Odeon Kft. (XIII., Hollán Ede u. 7.), Tabán Mozi (I. Krisztina krt. 87–89.),
Jókai Klub (XII., Hollósi út 5.), Ráday Klub (IX., Ráday u. 43–45.),
Szokoly Antikvárium (Veszprém, Szabadság tér 13.)

A lapot nem a Magyar Postán, hanem Antin keresztül terjesztjük.

TARTALOM

Alija Izetbegović felszólalása az 1994. december 4-én Budapesten tartott EBEÉ konferencián (Ladik Katalin fordítása) - - - - -	2
Törzsök Judit: Két észak-nyugat-indiai peripatetikus nép: a lohárok és a bandzsarak (1. rész) - - - - -	3
Géczi János versei - - - - -	8
Blaha Márta: Asszimilálódok, amennyiben hagynak (Beszélgetés Kertész Ákos íróval) - - - - -	10
Neményi Zsolt: Az Eskimó prózából - - - - -	13
Endrődi Szabó Ernő verse - - - - -	14
Paul Ofner – Bert de Rooij: Vizsgálat a csehszlovákiai cigány asszonyok meddővé tételének ügyében (Kivonat, Noszkai Gábor fordítása) - - - - -	16
Oriana Fallaci: Levél egy meg nem született gyermekhez (Részletek, Sípós Áron fordítása) - - - - -	17
Tamás Amaryllis: A gondolkodás luxusa. Beszélgetés Sebeők Jánossal (2.) - - - - -	18
Antal István: Bábok a Toldiban - - - - -	21
Noszkai Gábor: Üzenetek Pimodánba II–III. - - - - -	24
Ladik Katalin: Az utazás (Részlet a készülő regényből) - - - - -	26
Balogh Attila: Humorom - - - - -	32

Bánházi Mihály fotómontázs
Csonka ágnes Kinga fotói
Györgydeák György rajza
Luzsicza Árpád rajzai
Nagy Ágnes tusrajzai

CONTENTS

<i>Speech told by Alija Izetbegović on the Conference of Security and Cooperation of Europe – Budapest, 4th December, 1994. (Translated by Katalin Ladik) - - - - -</i>	2
Judit Törzsök: <i>Two Peripathetic People in North-West India: the Lohars and the Banjaras (Part 1) - - - - -</i>	3
Poems by János Géczi - - - - -	8
Márta Blaha: <i>I Assimilate, if They Leave Me (An Interview with Ákos Kertész) - - - - -</i>	10
Zsolt Neményi: <i>From the Prose of Eskimos - - - - -</i>	13
Paul Ofner – Bert de Rooij: <i>Investigation on the Case of Gipsy Women's Sterilization from Czecho-Slovakia (Extratcts – Translated by Gábor Noszkai) - - - - -</i>	16
Oriana Fallaci: <i>A Letter to a Never-Born Child (Fragments – Translated by Áron Sípós) - - - - -</i>	17
Amaryllis Tamás: <i>The Luxury of Thinking (An Interview with János Sebeők – Part II.) - - - - -</i>	18
István Antal: <i>Dummies in the Toldi (On the Titanic Film Festival) - - - - -</i>	21
Gábor Noszkai: <i>Messages to Pimodan. (Parts II–III.) - - - - -</i>	24
Katalin Ladik: <i>The Journey (Fragments from a Novel in Progress) - - - - -</i>	26
Attila Balogh: <i>My Own Humour - - - - -</i>	32

*Photo-montage by Mihály Bánházi
Photos by Kinga Csonka ágnes
Drawing by György Györgydeák
Drawings by Árpád Luzsicza
Drawings of ink by Ágnes Nagy*

A szerkesztőség munkatársai

Balogh Attila főszerkesztő
F. Havas Gábor főszerkesztő-helyettes
Baranyi Ilona olvasószerkesztő
Ladik Katalin szerkesztő (vers)
Prónai Csaba szerkesztő (tanulmány)
Tamás Amaryllis szerkesztő (filmkritika, interjú)
Blaha Márta szerkesztő
Endrődi Szabó Ernő szerkesztő (széppróza)
Györgydeák György művészeti szerkesztő
Horváth Attila tördelőszerkesztő
Solymosi Szilvia szerkesztőségi titkár

Főmunkatársak:
Eörsi István és Petri György

Cigányfúró kisebbség-szellemű művészeti és közérzeti folyóirat
Megjelenik: kéthavonta
Kiadja: a **Dunától a Gangeszig Alapítvány**
Felelős kiadó: **Révész Sándor** elnök
A szerkesztőség címe: 1055 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky u. 72. II. em.
Telefon: 111-0034, 131-8342. Fax: 111-7048
A **Cigányfúró** megjelenését a következők támogatják:
Soros Alapítvány, Táncsics Alapítvány

ISSN 1218-3881
Nyomdai előkészítés: Tokai Gábor
Nyomás: FRAGMENTUM KFT.

OLBALSÁNKÉNT KETTŐ FORINT

KUMOROM

Már évek óta nem volt ilyen hideg. Apám ott ül a tűzhely melletti ágyon, és a sparhelt alatt lévő tüzelőfával piszmog.

– Tudod-e, apám, hogy Amerikában milyen hideg van? – szólok meg, és mindketten közelebb ülünk a tűzhöz.

– Hát hallani éppen hallottam.

– És azt tudod-e, hogy mínusz negyven fok van, és az emberek sorrafagynak meg az utcán.

Apám a hírtől megijedve, gyorsan rak a tűzre egy darab fát a jobbikból – talán még nem késő, gondolhatja magában.

– Sőt, az a hír isjárja, hogy kifog húlni az amerikai kontinens, az embereket átköltöztetik Európába, és a mifalunkba is kerül két-három teherautóval.

Apám lesöpri maga körül a pokrócot – mint aki számított erre a hírre –, és határozott hangon megszólal, mutatójával az ajtófele bökkve:

– No, fiam, ide ugyan egy sejön!

Fotómontázs: Bánházi Mihály

Bánházi Mihály